

Kumbona e së Diellës

KRYEDIOQEZA METROPOLITANE SHKODËR - PULT
Nr.9-10, Shtator - Tetor 2015

FESTA E ZOJËS SË SHKODRËS.

18 - 19 Tetor 2015

Përgatitjet për kremtimin solemn të Zojës së Shkodres, nisën që në fillim të muajit tetor, kur famullia e Shën Shtjefnit organizoi disa koncerte me pjesëmarrjen e koreve nga Holanda dhe Hungaria. Intensiteti i përgatitjes filloji të rritet me 9-ditëshin e Zojës dhe vazhdoi me procesionin e Zojës së bekuar nëpër rrugët e qytetit. Të shumtë ishin besimtarët që ju bashkuan kremtimit të vigjiljes së Zojës së Shkodrës me 18 tetor në procesion e Zojës së Bekuar përreth pjesës së vjetër të qytetit, të udhëhequr nga famullitari i Shkodrës Dom Artur Jaku dhe shoqëruar nga Arqipeshkvi i Shkodrës, i cili dha bekimin besimtarëve që ishin aty për të përshendetur Zojën e Bekuar

Pas procesionit u zhvillua Mesha e Shenjtë e udhëhequr nga dom Gjergj Meta, meshtar nga kryedioqeza e Tiranë - Durrësit. Në fjalën e tij, dom Gjergji ndau emocione të veçanta kënaqësie e privilegji ndërsa bashkë kremton me popullin e Shkodrës e shumë meshtarë të pranishëm. Ai solli në vemendje familjen, rëndësinë e Marisë në Dasmën e Kanës e gjithashtu kërkesën për të gjetur Gëzimin e vertetë. "Kori i Papës" i pagëzuar me këtë emër shoqëroi gjithë celebrimin duke e rritur gëzimin e përshpirtërinë e të pranishmëve. Pas Meshës, besimtarët ndoqën koncertin në

skenen e ngritur në oborrin e katedralës, e ndersa kumbonat mbushën ajrin, qielli u ndez nga shkëlqimi i fishekzjarrëve.

Aktivitetet në nder të Zojës së Shkodrës u përmyllën me koncertin që u zhvillua të hënën me datë 19 tetor 2015 në katedralen e Shkodres me pjesëmarrjen e 4-koreve dhe ansamblit Harqet e Reja drejtuar nga Eugjen Gargjola. Urime të gjithëve Festën e Zojës së Shkodrës. Zoja Pajtorja e jonë, na drejtoftë drejt Gëzimit të vertetë, e cdo ditë e jona të mbushet me shijen e festës. GËZUAR!

Marinela Buxha

Foto Lu Photography

Redaksia PAPA FRANÇESKU	4
Don Nosh Gjolaj LUFTA PËR TË MPOSHTUR PUSHTETIN	8
Enzo Bianchi ZEMRA - LUFTA SHPIRTËRORE	11
Gjeto Turmalaj DOM DEDË MAÇAJ	13
Eugjen Merlika SHNA NDOUT NË SEBASTE	17
Dom Lush Gjergji HELDER CAMARA	19
Prof. Aleksandër Meksi IPESHKVIA ARBANENSE	23
Dom Nikë Ukgjini KISHA E HOTIT	26
Redaksia VORRET E RRMAJIT	29
Redaksia DOM NDOC NIKAJ	30
Marinela Buxha PROMOVIM LIBRI "HISTORIA E SHQYPNIS"	31
VITRINA E LIBRIT	32

KUMBONA E SË DIELLËS

Viti XXIX, nr. 9/10 (479-480) Shtator - Tetor 2015

Revistë
Fetaro-Kulturore
Drejtues
Imzot Angelo MASSAFRA

Redaksia
Dom Nikë Ukgjini (Kryeredaktor)
Dom Artur Jaku
Loreta Tomaj

Adresa:
Arqipeshkvia Shkodër
Sheshi Gjon Pali II
Tel. 0222-42764
Fax. 0222-43673
e-mail: n_ukgjini@yahoo.it
nike.ukgjini@gmail.com
Web page: kishakatolikeshkoder.com
Redaktor teknik: Xhon NIKA

KRYEDIOQEZA METROPOLITANE SHKODËR - PULT

PAPA FRANÇESKU KONGRESIT: AMERIKË, MOS HARRO SE KUSH JE!

Me solidaritet kundër krizës e padrejtësive

Pas një vizite në Kubë, Papa Françesku arriti të martën 22.09.2015 pasdite në kryeqytetin e Shteteve të Bashkuara në Washington për një vizite 6 ditore.

Pas vizitës dhe takimeve të ndryshme me udhëheqësit më të lartë të qeverisë dhe të shtetit amerikan dhe pas ceremonive të ndryshme në Washington, Papa Françesku udhëtojë për në New York ku mbajti një fjalim në Organizatën e Kombeve të Bashkuara me 25 shtator të këtij viti.

Fjalimi i Papa Françeskut, i pari Papë që foli para Kongresit të Shteteve të Bashkuara të Amerikës, u vlerësua shumë nga parlamentarët amerikanë, së paku nëse vlerësojmë nga duartrokitjet e vazhdueshme, për afër tridhjetë herë, që nënvizuan pasazhet kryesore të ndërhyrjes së Atit të Shenjtë: nga Amerika si tokë e ëndrrave deri te kërkesa për heqjes së dënimit me vdekje, nga ndalja e tregtisë ndërkombëtare të armëve që ushqen konfliktet në botë deri te politika që nuk duhet t'i nënshtrohet ekonomisë e financës, nga mbrojtja e ambientit te pritja pa frikë e emigrantëve. Një duartrokitje e gjatë finale e përshëndeti Papën në mbarim të fjalimit.

Ja një përmbledhje e fjalimit të Papës mbajtur para Kongresit Amerikan!

Papa Françesku, në fillim të fjalimit para Kongresit amerikan, foli mbi rolin dhe përgjegjësinë personale e shoqërore që ka çdo njeri, çdo bir e bijë e një kombi të caktuar. E në një mënyrë të veçantë kjo i përket Kongresit, që përbëhet nga përfaqësuesit e popullsisë, të cilët me

aktivitetin e tyre legjislativ punojnë për të mirën e kombit. Shpesh në situata të vështira, ata janë të thirrur ta ruajnë e të garantojnë dinjitetin e bashkëqytetarëve, dhe të kërkojnë, pa u lodhur, të mirën e përbashkët, që është caku i çdo politike. Papa Françesku përmendi në vijim figurën biblike të Moisiut, (i cili, siç njofton zëdhënësi i Sallë së Shtypit, atë Federiko Lombardi, gjendet në Sallën e Kongresit ku janë portretet e ligjvënësve të mëdhenj amerikanë e në qendër të tyre është figura e Moisiut. Moisiu është figura e vetme që shikon drejt përpara, ndërsa figurat e tjera shikojnë nga ana e majtë e nga ana e djathtë drejt Moisiut. Këndej Papa foli para Kongresit duke pasur përpara vetes Moisiun që e shikonte drejtpërdrejtë...) i cili përfaqëson popullin dhe ligjin për të siguruar udhën e drejtë e për ta mbajtur gjallë domethënien e bashkimit me mjetet e një ligjvënësi të drejtë. Në të njëjtën kohë Moisiu ishte i orientuar drejtpërdrejt kah Hyji e kështu ndiqte dinjitetin transcendental të qenies njerëzore. Moisiu – shpjegoi Papa – na ofron një sintezë të mirë të punës së Kongresit: mbrojtjen,

me mjete ligjore, të imazhit e ngjashmërisë së modeluar nga Zoti në çdo fytyrë njerëzore dhe përpilimin e së drejtës që mbron imazhin e Hyjit në çdo qenie njerëzore.

Përmes anëtarëve të Kongresit amerikan, Papa Françesku iu drejtua të gjithë qytetarëve të Shteteve të Bashkuara të Amerikës, njerëzve, të cilët, ditë për ditë, me punën e tyre, duan të sjellin bukën e përditshme në shtëpi, të vënë mënjane paratë për të siguruar një jetë më të mirë për familjet e tyre. Këta njerëz nuk mund të shikohen vetëm si taksapagues, sepse ata e mbajnë jetën e shoqërisë. Krijojnë solidaritet, krijojnë organizata për t'i ndihmuar më nevojtarët.

Papa dëshiron ta zgjerojë këtë dialog edhe me të moshuarit, të cilët mund të ndihmojnë me eksperiencën e tyre. E di se shumë prej të moshuarve janë në pension, por janë aktivë. Kujtoi edhe të rinjtë, që dëshirojnë t'i realizojnë planet e idealet e tyre, por përballen me situata të vështira, të cilat shpesh janë pasojë e papjekurisë së të rriturve. Ati i Shenjtë Bergoglio deshi të kujtonte edhe memorien historike të popullit amerikan. Vizita ime – tha Papa – bie në një moment në të cilin burra e gra vullnetmirë janë duke kremtuar përvjetorët e disa amerikanëve të mëdhenj. Megjithë kompleksitetin e historisë e të realitetit të brishtësive njerëzore, këta burra e gra, me të gjitha dallimet e kufizimet e tyre, kanë qenë në gjendje, me punën e rëndë e sakrificën personale – disa edhe me flijimin e jetës – të kontribuojnë për një të ardhme më të mirë. Ata i kanë dhënë trajtë vlerave themelore, që do të mbeten përgjithmonë në shpirtin e popullit amerikan. Një popull me këtë shpirt mund të kalojë shumë kriza, tensione e konflikte, por ka qenë përherë në gjendje të gjejë forcën për të shkuar përpara me dinjitet. Këta burra e gra na ofrojnë mundësinë për ta interpretuar mirë realitetin. Ndërsa e nderojmë kujtimin e tyre, nxitemi, edhe në mesin e konflikteve, në përkim me koherencën e jetës së përditshme, të gjejmë ushqim nga trashëgimia jonë më e thellë kulturore. Këtu dua të përmend katër prej këtyre amerikanëve: Abraham Lincoln, Martin Luther King, Dorothy Day e Thomas Merton.

Sivjet bie 150-vjetori i vrasjes së Presidentit Abraham Lincoln, rojtar i lirisë, i cili punoi pa u lodhur që “ky komb, me ndihmën e mbrojtjen e Zotit, të lindte sërish në liri”. Ta ndërtohet një të ardhme të lirë, lypet dashuria për të mirën e përbashkët dhe bashkëpunimi me shpirtin e solidaritetit e të përgjegjësisë së përbashkët. Të

gjithë jemi krejtësisht të ndërgjegjshëm, e edhe thellësisht të shqetësuar, për situatën e sotme shoqërore e politike të botës. Bota jonë, gjithnjë më shumë, është vend i konflikteve të dhunshme, vend i urrejtjeve dhe i tmerreve brutale, të kryera deri edhe në emër të Zotit e të fesë. E dimë se baza e kësaj situatë nuk është feja, por ekstremizmi ideologjik e zhgënjimi personal. Prandaj duhet të jemi shumë të vëmendshëm ndaj çdo forme të fundamentalizmit. Duhet ta ruajmë ekuilibrin delikat ndërmjet luftës kundër dhunës në emër të fesë, të ideologjive e të sistemeve ekonomike dhe ruajtjes së lirisë së fesë, lirisë intelektuale e lirisë individuale. Pastaj, tha Papa – ekziston edhe tundimi i një reduktimi të thjeshtë, që sheh vetëm të mirën apo vetëm të keqen; të drejtin apo mëkatarin. E dimë se gjatë përpjekjes për t'u liruar nga armiku i jashtëm, mund të tundohemi ta ushqejmë armikun e brendshëm. Imitimi i udhës dhe i urrejtjes së tiranëve e vrasarëve është mënyra më e mirë për të marrë postin e tyre. Në botën bashkëkohore ekziston rreziku i një polarizimi që na ndan në çdo fushë, tundimi i luftës kundër së keqes në atë mënyrë që, në realitet, na bën t'u zëmë vendin tiranëve e vrasarëve. E populli e refuzon këtë.

Përgjegjësia e Kongresit na nxit të bëjmë atë që është e mundur për pagën e për drejtësinë, të kemi guxim e inteligjencë në zgjidhjen e problemeve të shumta, që vijnë nga kriza gjeopolitike dhe ekonomike. Rezultatet e strukturave të padrejta janë mëse të dukshme. Duhet ta rigjejmë shpresën, të promovojmë mirëqenien e njerëzve e të popujve, në atmosferën e përtërirë të vëllazërimit e solidaritetit, duke punuar me bujari për të mirën e përbashkët, në përkim me historinë e Shteteve të Bashkuara e të mbështetur mbi talentin e njerëzve, jashtëzakonisht i dobishëm për përmirësimin e gjendjes së ndërlikuar e të rëndë të botës së sotme. Në historinë e Kombeve të Bashkuara, emërtimet e ndryshme fetare kanë kontribuar jashtëzakonisht shumë për ndërtimin e përforcimin e shoqërisë. Prandaj sot është e rëndësishme, si dikur në të kaluarën, që zëri i besimeve të vazhdojë të dëgjohet, sepse është zë i vëllazërimit dhe i dashurisë, që mundohet të nxjerrë në dritë anën më të mirë që ka njeriu dhe shoqëria. Një bashkëpunim i tillë është pasuri e madhe në betejën për eliminimin e formave të reja globale të skllavërisë, që kanë lindur nga padrejtësitë e rënda, të cilat mund të tejkalohen vetëm në sajë të politikave të reja e të formave të reja të konsensusit shoqëror.

E këtu Papa Françesku kujtoi Deklaratën e Pavarësisë së 4 korrikut të vitit 1777 e cila thotë: tërë aktiviteti politik duhet të shërbejë për promovimin e së mirës së qenieve njerëzore e duhet ta respektojë dinjitetin e dhënë atyre nga Krijuesi. Kjo do të thotë se edhe sot politika duhet t'u shërbejë njerëzve, jo të favorizojë skllavërinë nga ekonomia dhe financat. Për këtë arsye, Papa inkurajoi përpjekjet për të parë të mirën e përbashkët e interesin e jetës shoqërore. Papa Françesku kujtoi edhe përvjetorin e marshimit të Martin Luther King nga Selma në Montgomery, 50 vjet më parë, si edhe “ëndrrën” për të drejtat e plota qytetare e politike të afroamerikanëve. SHBA-të janë një komb emigrantësh, të huajsh e Papa shprehu respektin e tij për përpjekjet që liria të bëjë pjesë në konceptin amerikan të demokracisë. Ati i Shenjtë ftoi të shmangen gabimet e së kaluarës dhe të edukohet brezi i ri me dëshirën për të hyrë në marrëdhënie me të tjerët, me ndjenjën e mikpritjes, të ndihmës së ndërsjellë dhe të kërimit të vazhdueshëm të përmirësimit. “Jemi dëshmitarë të emigracionit më të madh pas Luftës II Botërore – vuri në dukje Ati i Shenjtë, duke iu referuar gjendjes së sotme. Nuk duhet të shikojmë vetëm numrat, por para së gjithash, njerëzit, t'i dëgjojmë historitë e tyre e të përpiqemi t'u përgjigjemi më mirë nevojave të tyre. Le të kujtojmë Rregullën e Artë: gjithçka doni t'ju bëjnë njerëzit juve, bëjuani edhe ju atyre. Bëj të pamundurën për t'i lënë të tjerët të zhvillohen, ashtu siç dëshiron edhe për vetveten. Kjo sjell përgjegjësinë për mbrojtjen e jetës

njerëzore në çdo etapë të ekzistencës. Shenjtëria e jetës na nxit edhe ta heqim dënimin me vdekje, siç kërkojnë ipeshkvijtë e SHBA-ve. Dënimi i drejtë dhe i nevojshëm nuk mund ta përjashtojë përmasën e shpresës dhe synimin për rehabilitim”. Dorothy Day, themeluese e Lëvizjes së Punëtorëve Katolikë, që personazhi i tretë historik, që përmendi Papa Françesku. Janë bërë shumë gjëra në favor të punëtorëve, pranoi Ati i Shenjtë, por në periudhën aktuale të krizës ekonomike duhet të vijnë përpjekjet për solidaritet global, për të ndihmuar të varfrit e për të çrrënjësuar shkaqet e varfërisë. Zhvillimi i mirëqenies kërkon zbatimin e drejtë të teknologjisë, duke mbajtur parasysh karakterin gjithëpërfshirës dhe të ekuilibruar të ekonomisë, krijimin e vendeve të reja të punës dhe shërbimin për të mirën e përbashkët.

Papa kujtoi disa pjesë të enciklikës “Lëvduar qofsh” mbi rrezikun e shkatërrimit të ambientit përmes veprimtarive të njeriut. Theksoi rëndësinë e dialogut me të gjithë për ta shpëtuar tokën, shtëpinë tonë të përbashkët. “Kemi nevojë për përpjekje të guximshme dhe të përgjegjshme për të bërë kthesë e për të shmangur efektet më serioze të shkatërrimit të ambientit nga veprimtaritë njerëzore. Tani është momenti i veprimeve të guximshme dhe i strategjive të drejtpërdrejta për të vënë në jetë një 'kulturë të kujdesit' dhe 'një qasje të gjithanshme për të luftuar varfërinë, për t'u ridhënë dinjitet të përjashtuarve e njëkohësisht, për t'u kujdesur për natyrën’”, nënvizoi Ati i Shenjtë. E kemi lirinë e nevojshme për ta kufizuar dhe orientuar

teknologjinë e për ta vënë atë në shërbim të një progresi më të shëndoshë, më njerëzor, më shoqëror e më gjithëpërfshirës. Papa shprehu bindjen e besimin se institucionet akademike amerikane, me punën e tyre kërkimore-shkencore do të japin një kontribut të rëndësishëm për këtë, në vitet e ardhshme. Së fundi, Ati i Shenjtë përmendi Thomas Merton, njeri i reflektimit, i lutjes, i dialogut dhe i paqes ndërmjet popujve e

feve. Me frymëzimin e tij shpirtëror, ai i hapi perspektiva të reja botës dhe impenjimit të Kishës. E në këto perspektiva, Papa Françesku përvijoi figurën e politikanit para Kongresit amerikan. Një lider i mirë politik, nënvizoi, është ai që, duke pasur parasysh interesat e të gjithëve, e kupton çastin historik me mendje të hapur e praktike. Një politikan i mirë preferon të fillojë procese, më shumë se të zotërojë hapësirë, citoi Papa “Evangelii Gaudium”.

“Dialogu – theksoi edhe një herë Ati i Shenjtë – na çon drejt pakësimit të konflikteve të armatosura në botë, na nxit ta pyesim gjithnjë e më shumë veten nëse hapat e ndërmarra sjellin pakësimin e vuajtjeve të individëve dhe të shoqërisë”. Në këtë kontekst, Ati i Shenjtë përmendi problemin e tregtisë së armëve, të cilat u shiten atyre, që planifikojnë t’u shkaktojnë vuajtje të patregueshme individëve e shoqërive, vetëm për para. ... Para të përlyera me gjak, shpesh, me gjak të pafajshëm. “Përpara kësaj heshtjeje të turpshme e fajtores – ngriti zërin Papa Françesku – është detyra jonë ta përballojmë problemin e ta ndalojmë tregtinë e armëve”. Së fundi, Ati i Shenjtë kujtoi se do të shkojë në Takimin Botëror të Familjeve në Filadelfia e ritheksoi rolin themelor të familjes në ndërtimin e indit shoqëror, nevojën për ta mbështetur atë në një epokë dyshimesh për marrëdhëniet ndërmjet burrit e gruas, baza të martesës e të familjes. Familja kërcënohet nga brenda dhe nga jashtë, si kurrë ndonjëherë, shprehu shqetësimin e vet Ati i Shenjtë, i cili u kërkoi anëtarëve të Kongresit amerikan t’i kushtojnë vëmendje gjendjes së të rinjve, shpesh të çorientuar, pa perspektiva shoqërore, lënë në duart e dhunës, të abuzimeve e të dëshpërimit. “Problemi i tyre është edhe yni”, nënvizoi Papa. Presioni kulturor për të mos krijuar familje sjell dorëzimin para mungesës së perspektivave për të ardhmen.

Përmes kujtimit të personaliteteve si Linkoln, Martin Luther King, Dorothy Day e Thomas Merton, Papa Françesku shprehu përmbledhtas pasurinë e trashëgimisë kulturore të popullit amerikan dhe shpresën, që anëtarët e Kongresit dhe krejt shoqëria, do të impenjohet për ta zhvilluar më tej këtë trashëgimi, për të mirën e të gjithëve.

Papa Françesku takohet me të pastrehët në famullinë e Shën Patrikut

Pas takimit me politikanët amerikanë në Kongresin e mbledhur enkas për të dëgjuar Papën Françesku, Ati i Shenjtë shkoi në qendrën bamirëse

të kishës së Shën Patrikut, famullia e parë e Uashingtonit, themeluar në vitin 1744 për t’u shërbyer punëtorëve irlandezë, që po ndërtonin Shtëpinë e Bardhë dhe Kapitolin, ku do të vendosej qeveria amerikane, pas largimit nga Filadelfia për në kryeqytetin e ri. Këtu, Papa takoi rreth 200 të pastrehë. Ati i Shenjtë u kujtoi shën Jozefin e mënyrën e reagimit të tij ndaj vështirësive, kur nuk kishte as shtëpi për t’u strehuar me Birin e sapolindur të Zotit. Ungjilli është mëse i qartë: nuk kishte vend për ta. “E imagjinoj Jozefin – tha Papa – me nusen që do të lindte pas pak, pa një çati mbi krye, pa shtëpi, pa strehim. Vështirësitë e Jozefit janë të pranishme në jetën e shumë njerëzve sot. Ka pyetje, që shumë vetë mund t’i bëjnë përditë: 'Pse jemi pa një çati mbi krye, pa shtëpi?' Janë pyetje, që është mirë t’i bëjmë të gjithë: pse këta vëllezërit tanë janë pa shtëpi? Jozefi ishte njeri i fesë dhe feja ia shndriti mendjen edhe në çastet më të errëta. Falë fesë, Jozefi diti të ecë përpara, kur gjithçka dukej sikur ndalej”. Nuk ka justifikim shoqëror e moral për mungesën e shtëpive për njerëzit, theksoi më tej Ati i Shenjtë. Por feja na thotë se Zoti na shoqëron në vuajtje, na qëndron pranë. Jo vetëm na kërkon të jemi solidarë me nevojtarët, por na ndihmon, na shoqëron, na ofron dashurinë e Tij. Është aty me ne, na troket në derë e na fton të bëjmë mirë. Ai vetë u identifikua me ata që vuajnë, që vajtojnë, që provojnë çdo lloj padrejtësie, duke na lënë fjalët: “Pata uri e më dhatë të ha, pata etje e më dhatë të pi, isha i huaj e më përbujtët”. Feja, shpjegoi Papa, na bën të kuptojmë praninë e heshtur të Zotit në secilin prej nesh e kjo prani na shtyn drejt bamirësisë, e cila lind nga thirrja e një Zoti që nuk resht së trokitur në portën tonë, në portën e të gjithëve për të na ftuar të jemi të dashur, të mëshirshëm, t’ia dhurojmë veten njëri-tjetrit. Një nga mënyrat më të frytshme për të hyrë në kontakt me Jezusin, për ta ndjerë praninë e Tij, nënvizoi së fundi Françesku, është lutja: aty takohemi me Zotin Atë, aty takohemi si vëllezër, në lutje gjejmë forcën për t’u rezistuar padrejtësive, në lutje zbulojmë nevojat e të tjerëve dhe domosdoshmërinë për ta ndihmuar njëri-tjetrin, gjejmë gëzimin e takimit me Jezusin.

E si gjithnjë, edhe takimi i vetë Papës me të pastrehët, që shtrëngim duarsh, përqaftim, shkëmbime fjalësh të mira e të ngrohta, që ata 200 vetë do t’i kujtojnë gjatë. Në fund, Ati i Shenjtë bekoi një kapelë në katin e parë të qendrës, akti i tij i fundit në Uashington, nga ku, po sot, niset për në Nju Jork, ku mbërrin rreth orës 23, me atë evropiane.

Don Nosh GJOLAJ

Podgoricë

GATISHMERIA E PËRHERSHME PËR TA LUFTUAR E PËR TA MPOSHTUR INSTINKTIN E PUSHTETIT

(Pjesa e parë)

1. Instinkti i lindur për ta mposhtur tjetrin

Sot është mjaft aktuale diskutimi mbi instinktin e njeriut për ta mposhtur atë tjetrin, ose për ta sunduar. Me këtë fushe merret pak a shumë “psikologjia e thellësive”. Lirisht mund të themi se në vetëdijen dhe nënvetëdijen (pavetëdija) e njeriut është e shartuar tundimi i përhershëm për ta zotëruar tjetrin për t’ia imponuar pushtetin dhe qëndrimet e veta. Thuajse ky tundim është porsihije e zezë që e shoqëron njeriun në të gjitha segmentet e jetës. Ai është gjithherë i gatshëm për ta ngritur grushtin e për të luftuar kundër partnerit apo shoqërisë, nga burojnë edhe kryengritjet e llojllojshme, lufta, armiqësitë jo vetëm individuale por edhe kolektive.

Po qe se individit nuk vetëdijesohet dhe nuk e zbulon apo nuk e mposhtë këtë instinkt të lindur, atëherë ai si individ ka shumë pakë mundësi për ta fisnikëruar vetveten posaçërisht “hijen” e zezë që e bartë me vete. Njerëzit e tillë mbesin në botën jo reale dhe zakonisht gjithherë thirren në devizën e modeleve të përdorur: Faji, e keqja, dështimi, mosrealizimi i vetvetes apo i ëndrrave të jetës, gjithherë dhe në çdo rrethanë është ai tjetri fajtor, që ia pengon, ia ndalon apo ia kufizon si bie fjala lirinë, pavarësinë, mendimin e lirët, punën më të mirë, realizimin e suksesshëm etj. Menjë fjalë sipas këtij modelit, faji është jashtë rrethit të brendisë së individit por gjithherë fajtori kërkohet qoftë në rrethin apo mjedisin në të cilën jeton ose në shoqërinë me të cilën e kalon kohën apo jetën, në rastin tonë pikërisht në gjirin familjar është fajtor, siç bie fjala: gruaja ose burri. Po ashtu zakonisht i dëgjojmë arsyetimet që nuk janë asgjë tjetër përveç refleksi mbrojtës, si bie fjala: “unë jam shumë i vogël e i pafajshëm, po ashtu jam mjaft i lodhur e i ndejshëm, bile nuk kam përkrahej jo vetëm nga mjedisi por bile as prej gruas (burrit) për këtë edhe vuaj shumë nga jeta e luftës për ekzistencë!” Në

prapavijën e pohimeve të tillë çka fshehët?

Po qe se dy veta gjinden së bashku për një kohë të gjatë, atëherë ka mundësi të shpërthejnë nga nënvetëdija apo pavetëdija agresionin djallëzor apo fuqitë shkatërruese, që jo vetëm se shkaktojnë konfliktin dhe shamate ose grindjen, por krijon kopshtin e kanibalizmit! Pikërisht në këtë pikë fillon të rilind instinkti për pushtet e për ta mposhtur apo për ta shkel atë tjetrin, që nuk është asgjë tjetër përveç një egoizmit narcis “njeriut kafshë”, i cili defilon me atë energjinë e pakontrolluar. Një gjë e tillë mund të ndodhë papritmas e në mënyrë spontane ose automatike, që nuk është asgjë tjetër përveç frika nga humbja e ekzistencës fizike për të mbijetuar botën biologjike apo fizike - materialiste!

a) Çka thotë Shkrimi shenjt apo Bibla për instinktin pronësues?

Këtë dramë të njerëzimit e paraqet Bibla apo Shkrimi shenjtë në mënyrë të mrekullueshme. Thuajse Libri i parë i Biblës ashtu i quajtur Zanafilla apo periudha parahistorike, në veçanti kapituj e parë 1-11 e përshkruajnë tragjedinë dhe dramën e njeriut, që i tejkalon kornizat e hapësirës kohore dhe të vendit, dhe i takojnë çdo kohës dhe vendit të jetës së njerëzimit. Si bie fjala "Adami" nuk është fjala për një njeri por është "njeriu" në tërësi, si mashkull ashtu edhe femër. Çdo njeri i

bartë me vete vetit e mashkullit siç janë: logosi, arsyeja e mendjes, fuqia mendore, fuqitë e abstraksionit përderisa çdo njeri po ashtu i bartë me veten edhe “femrën”, siç është emocionet, ndjeshmëria, afërsia, natyrshmëria, bukuria, lllomotitje. Në çdo njeri qëndron ajo sfera e femrës afër atyre fuqive të natyrës, siç është instinkti, intuita, impulsi, nxitja. Bibla kur flet për Adamin mendon për njeriun në përgjithësi pa marrë parasysh gjininë, kohën, racen, ngjyrën, kulturën etj. Me një fjalë ai është “tokësor”, i luhatshëm, i thyeshëm, pluhur i tokës, i cili dëshiron të posedoj tjetrin, të behët Zot, të mbretëroi në mënyrë autonome me gjitha krijesat, po ashtu dëshiron të jetë burimi i vetes e ta ketë mbikëqyrjen e krijesave. Pikërisht këtu është edhe zanafilla e mëkatit të parë apo burimor. Bota e Evës që është në çdo njeri është lakmia, nxitja, shtytja, impulsi, instinkti egoizmi, kureshtja që nuk është vetëm për të parë por për të pasur në posedim frytin apo pemën e ndaluar: “Atëherë gruaja pa se pema ishte e mirë për ta ngrënë dhe e bukur për t’u parë dhe pemë e dëshirueshme për të fituar dijen; gruaja mori prej frutat të saj dhe hëngri” (Zan 3,6). Por në këtë gjest të gruas theksohen ndjenjat e frikës që qëndrojnë në brendinë e njeriut, e cila është e pa djallëzuar ose e patëkeq, e thjeshtë, naive apo pasherr por mashtruese për këtë grindje të dyfishtë: për dije dhe për zgjuarsi, që të posedojmë më tepër njohuri apo

dije. Instinkti është kureshtar dhe siç shihet shumë lehtë mund të bie në situatat e pavolitshme. Frika e qenies tonë na përkujton në impulsin e verbër të fëmijës, i cili luan me bomba apo lëndë shpërthyesë të cilat i ka gjetur – po ashtu është verbësia kureshtare edhe të shkencëtarëve, të cilët nuk shikojnë kufijtë, as nuk i pranojnë pasojat dhe ashtu të verbët hyjmë në aventura qofshin të shpirtit apo të frymës, vetëm për të gjurmuar për të arritur njohuri më të lartë, me një fjalë kureshtja është si një farë magnetit që jo vetëm e magjeps njeriun por e shpien për të zbuluar ata të ndaluarën, atë të fshehtë etj.

Po ashtu as sfera e mashkullit në këtë fazë nuk flenë as nuk mbetet latent, por ajo më së shumtit frenohet në sjelljen pasive, pranon njohuritë dhe ajo i ndriçon. Logosi, nuk është nxitës as iniciator për të vepruar, por qëndron në mënyrë pasive deri që nuk e pranon situatën e ndërruar. Menjë fjalë logosi vetvetiu nuk bënë ndonjë kthesë, nuk është revolucionar. Përderisa gjarpri apo zëri i asaj sferës të quajtur “evë” në individin është kryengritës, revolucionar, krijon komplotin kundra rendit të ditës, ligjit, pushtetit të tjetrit - ndodhitë ndodhin në rrafshin e kafshës, të instinktit në kombinimin e gatishmërisë spontane e me nxitjen e brendshme për të pronësuar.

Pamja figurative e njeriut të parë, i cili e rrëmben

frytin nga pema e ndaluar dhe e hanë, që nuk është asgjë tjetër përveç njeriu i pangopur që nuk di të përmbahet dhe t'ia kufizojnë vetes pasionin apo epshin e posedimit. “Plaça” apo për ta “plaçkitur” frytin simbolizon kuptimin e njohjes apo të dijes, të cilit ishin të panjohura, të ngrënit është pamja arkaike e mitit të lashtë “të mishërimit”. E njëjta gjë që nga zanafilla deri ditët e sotme është te njeriu i cili e shpik dinamitin, konstruktin bombën atomike, eksperimenton me njeriun deri sa manipulon edhe me gjenetiken, ashtu ai i tejkalon kufijtë e vet duke i sjellë botës dhe njerëzimit tmerrin, pasigurinë etj. Gjithherë thyerja apo kalimi i kufirit pësojnë të njëjtat pasoja, siç i përshkruan libri i Zanafillës. Një hapë pas rendit të vendosur zbulohet një zbulim por fatkeqësisht jo për përsosmërinë e njeriut por atë hijen e tij, njeriun mëkatar të pa përkryer. Njohuria për të cilën vetëdijesohet e bënë atë t'i shihet cullak apo lakuriqësia e tij, që nuk është asgjë tjetër përveç kafsha që është në të. Simbolika e gjarprit nuk është asgjë tjetër përveç njeriu i materializuar, njeriun i dheut, që buron nga errësira (barku i natës) dhe përfundon në errësimin e tokës (varrë), që është një tmerri i njeriut i të gjitha kohëve. Menjë fjala gjarpri e paraqet njeriun e barkut, njeriun posedues, me instinktin e kafshës për të mbijetuar. Kafsha në brendinë e njeriut është gjithherë tundimi i përhershëm i individit, sepse ajo vepron në mënyrë tinëzake dhe me shkathtësi të veçantë. Njeriu nuk lind shenjtë, as nuk lind i përsosur por gjatë jetës përsoset, shenjtërohet, pot gjithherë e bartë me veten hijen e zezë, një farë dange apo vule e pashlyeshëm, po qe se vetëdijesohemi atëherë edhe turpërohemi nga veprimi i bërë, që kemi rënë nën tundimin e gjarprit dhe atëherë mundohemi ta

fshehim apo ta veshim ose ta kamuflojmë cullakun (lakuriqësin) tonë, kafshën që mbretëron në brendinë tonë.

Përvoja e thyerjes së kufirit, kompetencave që e mashtron gjarpri nëpër mes nxitjes, instinktit, impulsit qofshin ato të sferës së vetëdijes apo të pavetëdijes janë të përhershme dhe të pakapërcyeshme, siç përgjigjet gruaja: “Më gënjeu gjarpri dhe hëngra” (Zan 3,13).

Ngjarjet e tilla gjinden gjithkund dhe në çdo vend pa marrë parasysh shkallen e zhvillimit, të qytetërimit, vetëdijesimit, po ashtu edhe në

bashkësinë e martesës. Po ashtu teksti biblik na përkujton në mënyrë figurative kafshimin e pemës së ndaluar dhe ndëshkimin apo mallkimin që Hyji e dënoi gjarprin, Evën dhe Adamin: gjarpri është i mallkuar: “Qofsh mallkuar ndër të gjitha bagëtitë dhe kafshët e egra! Do të ecësh përmbi barkun tënd dhe do të hash pluhur në të gjitha ditët e jetës sate”. Që nuk është asgjë tjetër përveç shkalla e psikikes se një pjesë te njeriut, fryma e instinktit, vetëdashja. Hyji thekson se sa e fortë është fuqia e instinktit, impulsit që është armiku më i madh i krijesave, si pjesë e njeriut. Pamja figurative do të ecësh përmbi barkun tënd dhe do të hash pluhurin e dheut, që tregon se mbretëria e instinktit, impulsit është ngushtë e lidhur me brendinë e materialiste, tokësore, që njeriun e ngujon dhe e skllavëron. Dhe kjo armiqësi në mes gruas dhe gjarpërit do të zgjasin sa të jetë njeriu njeri, por fryti i gruas do t'i shkelin kokën gjarprit, por ai do ta kafshojnë në thembër. Njeriu edhe pse ngritët, kulturohet, qytetërohet por në mënyrë dinake gjithherë gjarpri i hakmerret, i cili ia gjënë pikat e dobëta (thembrën e Akilit). Gjarpri tek ne nuk mund të mbytet, se e mbysim një pjesë të njeriut, por gjithherë njeriu duhet të jetë vigjilent, i gatshëm për të vepruar kundra gjarprit, kundra fuqive të errëta që shpërthejnë nga brendia. Kjo vlen edhe më tepër për ata që dëshirojnë ta ndajnë fatin në gjirin e dashurisë martesore! Shpeshherë i mashtron bashkëshortit lëkura e gjarprit, që e zhveshë dhe e lërë pas vetes, që mendohet se është i vdekur, por ai ende mbetet i përhershëm, i gjallë dhe i rrezikshëm e vdekjeprurës pa marrë parasysh se sa lëkura do t'i ndërrojnë gjatë jetës së përbashkët në bashkësinë martesore!

Enzo Bianchi

ZEMRA, VENDI I LUFTËS SHPIRTËRORE

Lum të pastrit në zemër, sepse do ta shohin Hyjin (Mt 5,8)

Zoti t'ju japë syve të zemrës (tuaj) dritë që të mund të kuptoni shpresën e madhe që jep thirrja e tij. (Ef 1,18).

Jeta shpirtërore, e bashkë me të edhe lufta, rrjedhin nga një qendër e brendshme, një organ qendror i njeriut që Bibla, e më pas etërit (e Kishës), e kanë quajtur “zemër”. Bëhet fjalë për një koncept i cili shkon përtej vlerës pothuajse krejtësisht afektive që i jep kësaj fjale kultura jonë; në antropoligjinë biblike, në fakt zemra është vendi i inteligjencës dhe i kujtesës, i vullnetit dhe i dëshirës, i dashurisë dhe i guximit. Me një fjalë është organi që më së miri paraqet jetën në tërësinë e saj: “Është selia e jetës së ndjeshme, e jetës afektive dhe e jetës intelektuale, zemra përmban elementët përbërës të atij çka ne e quajmë “person”.

Nuk është e kollajtë të flasësh për këtë vend të padepërtueshëm (shih Ps 64,7); e megjithatë nëse nuk e perceptojmë zemrën si qendrën e vetes tonë, si hapësirën në të cilën arrihet në një njohje të ndryshme në krahasim me atë racionale dhe intelektuale, nuk do të ishte e mundur atëherë të nisej ai shtegtim i gjatë e plot durim në drejtim të qënies tonë të thellë që është jeta shpirtërore. Në lidhje me këtë, të mos harrojmë atë shprehje të shkëlqyeshme të përdorur në Letrën e parë të Pjetrit: “Njeriu i fshehur i zemrës” (ho kryptos tes kardias anthropos: 1 Pt 3,4). Në çdo qenie njerëzore fshihet një njeri i brendshëm: ai ka për detyrë të jetë i vetëdijshëm dhe të përgatisë gjithçka në mënyrë që ky idenitet i thellë të rritet dhe të përtërihet dita ditës (shih 2 Kor 4,16).

Në zemër ndodh sinergia ndërmjet “hirit shenjtëruës që është Shpirti shenjtë” (Karl Rahner) dhe shpirtit të njeriut me “s” të vogël: “Vetë Shpirti shenjtë dëshmon bashkë me shpirtin tonë se jemi fëmijët e Hyjit” (Rm 8,16). Sigurisht që është shumë e vështirë, madje e pamundur, të përcaktosh se ku përfundon veprimi i Shpirtit të Hyjit dhe ku fillon ai i shpirtit të njeriut. Thënë ndryshe: “Kush mund ta njohë zemrën? Unë Zotëria, shqyrtoj zemrën, sprovtoj veshkat” (Jer 17,10; shih Ps 7,10; Lk 16,15; etj.). Gjendet në zemër pjesa më e fshehtë e çdo qenie njerëzore, ku është gdhendur shëmbëllimi i Hyjit në ne; vetëm Hyji është i aftë që të ketë një shikim “ndryshe” mbi të, më të thellë dhe më të vërtetë se sa ç'dolloj leximi i yni: “Nëse zemra jonë na qorton, Hyji është më i madh se zemra jonë e njej gjithçka” (1 Gjn 3,20). Gjithashtu në zemër janë të vendosura edhe dhuntitë hyjnore: Shpirti

shenjtë (Gal 4,6), dashuria e Hyjit (Rm 5,5), paqja e Krishtit (Kol 3,15); Krishti vetë banon nëpërmjet fesë në zemrat tona (Ef 3,17). Zemra na shfaqet kështu si banesa e Hyjit brenda njeriut nëpërmjet dashurisë (shih Mk 12,30 dhe paralelet), besimit (shih Rom 10,10), shpresës (shih Ef 1,18) dhe lutjes (shih Gal 4,6; Ef 5,19; Kol 3,16).

Brenda kësaj hapësire që i ikën rreptësisë së koncepteve, por që është e depërtueshme nëpërmjet gjuhës simbolike, Hyji mund t'i flasë njeriut dhe ta ftojë të përgjigjet, të hapë me të një bashkëbisedim (shih Oz 2,16-17). Dhe pikërisht në këtë nivel vendohet për çdo ditë zgjedhja ndërmjet një “zemre që dëgjon” (lev shemea': 1 Mbr 3,9), që lufton për të mirëpritur dhe për të bërë të frytshme Fjalën e Hyjit të mbjellë në të (shih Mk 4,1-2- dhe par.) dhe një zemre të pandjeshme ndaj Fjalës, që përfundon medoemos duke rënë në atë mosbesim të cilin Besëlidhja e Re e përkufizon si “ngurtësia e zemrës” (sklerokardia: Mt 19,8; Mk 10,5; 16,14). Duke e mirëpritur në zemër Fjalën e Hyjit – që “është e gjallë dhe vepruese, është më e mprehtë se çdo shpatë dy tehes, përshkon aq sa ndan frymën dhe shpirtin, gjymtyrët dhe palcën, edhe shqyrton

ndjenjat dhe dëshirat e zemrës” (Heb 4,12) – i hapemi veprimet të hirit, d.m.th. energjive të Shpirtit shenjtë, që është në gjëndje të shndërrojë gjithë qënien tonë. Nuk do të jetë kurrë mjaftueshëm të përsëritet se sa është thelbësore që t'i lihet hapësirë dëgjimit të Fjalës së Hyjit dhe mirëpritjes së Shpirtit; vetëm nëse ekziston kjo gatishmëri, Hyji mund ta pastrojë dhe ta ri-krijojë zemrën e njeriut: “Do t'ju jap një zemër të re, do të vendos në ju një shpirt të ri, do t'ju heq zemrën prej guri dhe do t'ju jap një zemër mishi” (Ez 36,26).

Është e qartë se pikërisht ky është terreni në të cilin rrënjohet lufta shpirtërore. Në fakt zemra është vendi i takimit të brendshëm dhe i besëlidhjes ndërmjet Hyjit dhe njeriut, ajo është edhe selia e lakmisë dhe e epsheve të yshtura prej fuqive të së keqes: “Nga brenda, d.m.th nga zemra e njeriut dalin qëllimet (dialoghismoi) e këqija” (Mk 7,21). Zemra bëhet kështu vendi në të cilin përballen dredhitë e Djallit dhe veprimi i hirit të Hyjit. Këtë gjë e sprovovjmë çdo ditë: zemra mund të jetë pa inteligjencë, e paafte të kuptojë e të shohisë (shih Mk 6,52; 8,17-21); mund t'i mbyllet mëshirës (shih Mk 3,5), duke ushqyer inat dhe urrejtje (shih Lev 19,17), xhelozzi dhe smirë (shih Jak 3,14), mund të jetë gënjeshtarë dhe “e dyfishtë” (dipsychos: Jak 1,8; 4,8), më shumë akoma është e mundur të shtrijmë ndaj çdo mëkati përmbledhjen shumë të qartë që Jezusi ka bërë duke folur për tradhtinë bashkëshortore (shih Mk 5,28): para se të kryhet së jashtmi dhe të na udhëheqë në shtigjet vdekatarë të sh përngjasimit prej Hyjit, çdo mëkat është kryer tashmë në zemër, sepse janë ato gjëra që dalin prej zemre të cilat e bëjnë të papastër njeriun (shih Mk 7,23).

Zemra pra është vendi i luftës së pashmangshme; aty mund të ketë zanafillën e vet kthimi te Zoti, konvertimi (shih Jer 3,10; 29,13), ose mund t'i dorëzohemi joshjes mashtruese të mëkatit dhe skllavërisë së idhujtarisë. Çfarë

luftash, çfarë dyluftimesh që ndodhin në zemër, e sa më shumë je afër Zotit, zjarri që perpin, më shumë njihet ky dyluftim trup me trup me djallin ... është një luftë shumë e rreptë ajo që ka si qëllim të arrihet në një “zemër të bashkuar” (Ps 86,11), e aftë të bashkëpunojë me jetën e re që në ne është vepër e Atit, nëpërmjet besimit në Krishtin e vdekur dhe të ngjallur, në fuqinë e Shpirtit shenjtë; por kjo është beteja themelore për të cilën është i thirrur i krishteri. Në fakt “vetëm një zemër mishi mundet të luftojë përnjëmend, mund të gjallërojë të gjithë trupin. Vetëm në një zemër të tillë mund të zbrësë Shpirti, e kështu zemra që më parë ishte mbyllur ndaj hirit, tani përsëri i hapet shestimit të tij të dashurisë” (Andre Louf).

Sigurisht të flasësh për zemrën si vendin e luftës shpirtërore do të thotë që ta konceptosh atë edhe si selia e një pune të brendshme plot durim në rrafshin krejtësisht njerëzor. Është një punë e vështirë dhe e lodhshme, që kërkon aftësinë e përkujdesjes, kërkon të banosh në mënyrë vepruese heshtjen dhe vetminë, të mendosh, të dëgjosh vetveten, të lexosh, të përpunosh së brendshmi atë çka jetohet së jashtmi. E gjitha kjo me vetëdijen që çka është autentikisht njerëzore është autentikisht e krishterë.

Duke përmbledhur mund të thuhet se në zemrën e njeriut që gjen vend vendimi thelbësor, ai nga i cili varet kuptimi i çdo ekzistence: të ecësh në rrugën e koinonisë, të bashkimit, apo mbi atë të philautisë, dashurisë për vetveten.

Gjeto TURMALAJ
Shkodër

DOM DEDË MAÇAJ DHE KOMUNIZMI
(21 Tetor 1920 – 15 Mars 1947)

*Një vëllazërim Hyjnor, edhe toka e qielli u përqaftuan të përmalluar. Me ëmbëlsi shiu ra, e lotët i lau, e dielli me butësi shkëlqeu dhe i thau. Martirët Shqiptarë i dalin përpara Papa Françeskut. Duket sikur thonë:
“Mirë se të pruni i madhi Zot; - Oh sa e kena prit këtë ditë të bekume”*

Ati i Shenjtë me makinën e zbuluar në rrugët e kryeqytetit në Tiranë, me 21 shtator 2014, u prit me aq dashuri e respekt nga besimtarët e shumtë të të gjitha feve, e duke kaluar për ne sheshin “Nana Terezë” mes asaj turme të madhe njerëzish u entuziazmua sapo shikoi të vendosura anash rrugës figurat e 40 martireve. Në atë çast Papa bëri shenjë e kryqit i bekoj me dorën e tij të ngritur lart. Njëra nga ato figurat ishte edhe ajo e Dom Dedë Maçajt

Natyrisht që secilit i bie në sy ajo figurë e meshtarit Dom Dedë Maçajt me fytyrë aq të bukur engjëlllore. Ata 40 Martirë kishin pasur si obligim binomin Atdhe dhe Fe. Sigurisht ata kolosë meshtarë që me forcën e dijes, me shpirtin e hapur, dritë e dituri, pa bërë asnjë faj, pa thënë asnjë fjalë, si do që të silleshin ato Martirë të nderuar, do ti zhduknin, do burgoseshin, do ti vritnin sepse këta ishin rreziku, ishin të diturit.

Dom Deda ishte një meshtar i zellshëm dhe i përvuajtur, i dashur, i gatshëm për shërbim fetar ndaj besimtarëve. Ishte në moshën e re, vetëm

27 vjeç kur ia ndërprejnë jetën tokësore, por jo jetën e amshuar në lumturi të Parajsës. Sikurse është thënë më parë Papa Gjon Pali i dytë e ka zgjedhur Dom Dedë Maçaj me shenjë në listën e 40 Martirëve. Ishte propozuar prej Vatikanit për shenjtërim, përqendrim në zot, në Krisht dhe në atdhe dhe ky është biri i Selçës së Kelmendit dhe i Malsisë së Madhe në Shkodër.

Eh, ky engjëll tokësor kishte lindur nga fisi i Maçajve të mirënjohur në Kelmend. Familja e tij patën lëshuar Bjeshkët e Kuqe dhe zbritën në Shkodër, për të ikur prej dimrave të vështirë ashtu si shumë fise të tjera të Kelmendit dhe ndërtuan shtëpi. Maçajt dhe të tjerë u vendosën në Velipojë, në Buallakë të Trushit, në Kakarriq, në mal të Jushit madje Gjeto i Gjonit të Maçaj pati banuar shumë larg nga kulla e legjendarit Prekë Cali në afërsi të bishtit të Jugës. Duhet thënë se: Mjaft prej këtyre shtëpive të mirënjohura dimëronin në këto vise dhe sigurisht që kohën tjetër të vitit e kalonin në Kelmendin e tyre madhështor e heroik.

Po cili është Dom Deda ?

Sipas certifikatës së lindjes të lëshuar me numër rendor 43/125 të vitit 1930 Dedë Gjeto Gjoni i Maçajve u lind në Malin e Jushit në qarkun e Shkodrës me 21 tetor 1920. I biri i Gjeto Gjoni dhe i Tringë Lukës, Dedë Maçaj apo siç thirrej në rrethin shoqëror të atyre Dedë Gjeto Gjoni i cili ishte më i vogli i katër fëmijëve të Gjeto Gjoni ku Deda pati fatin për të qenë më i privilegjuar pasi koha ishte më e përshtatshme për mësim kur u hapën shkollat fetare apo kolegjet për të mësuar udhën e meshtarisë.

Sapo kishte mbushur 10 vjeç Deda dërgohet në muajin tetor 1930 në seminarin e Shkodrës, shkolla kishte edhe konviktin e maleve tona. Fatmirësisht Deda deri në atë moshë ishte pranë prindërve, por edhe me kontakte të tjera familjare që rritur në një mjedis fisnik e bujar me vlera të papërsëritshme të burrërisë, të trimërisë e heroizmit që malësorët e Kelmendit e përcollën nëpër breza, historinë e farkëtuar nëpër luftëra shumë shekullore që patën ato treva në përballje të luftërave të përgjakshme me otomanët e sllavo-malazezët.

Nga kjo familje e bekuar e patriotë e Gjeto

Gjoni, Deda u përcoll me shumë mall e lot, e me dashuri të flaktë prindërore për në Kolegjin Saverian në Shkodër. Në të gjithë nxënësit e kolegjit Deda ishte shembullor në mësim, ku mbaroi me sukses dhe në mënyrë të shkëlqyer programin mësimor. Deda ishte gojëmbël, shumë i zgjuar i përvuajtur e jo kryelartë dhe pa mburrje. Kolegji duke parë aftësitë e tij në seminar, u mor në mes të të përzgjedhurve nga vetë Dom Alfons Traçki të cilit i komunikohet se ka fituar të drejtën për të vazhduar në shkollën e lartë për teologji e filozofi në propaganda Fide në Romë.

Edhe në universitetin Fide në Romë nuk kaloi shumë kohë që Deda u dallua ndër ata studiues filozofë e teologë në mes të qindrave nxënësve nga të katër anët e botës, për aftësitë e tija intelektuale, morale e humane, ku shquhet një personalitet i shkëlqyer që admirohet nga kolegë e profesorë. Gjatë atyre 7 viteve të studimit në Romë e kishte pushtuar malli për vëllain Rrokun e motër Prendën, për malet e fushat, për Bjeshkët e Kelmendit, për Kishat e kambanat e tyre, për njerëzit e dashur, për Flamurin kombëtar dhe atdheun e dashur.

Duke e parë nga ky këndvështrim Deda vërtet ndihej krenar e mburrej para të gjithë kolegëve, pedagogëve e profesorëve për bukurinë dhe madhështinë e vendit të Shqiponjave. Pasi mbaron studimet e larta shugurohet meshtar më 19 Mars 1944. Me datën 20 Mars 1944 celebron meshën e parë. Në atë ditë të trazuar të përfundimit të luftës së dytë botërore, Dom Deda i bën një kërkesë të veçantë misionit shqiptar në Bari Itali, për tu kthyer në atdhe për të vazhduar rrugën e bariut shpirtëror, meshtari i Krishtit. Në atë periudhë meshtari i kishte marrë sinjalet se në Shqipëri po i torturonin, burgosnin e pushkatonin klerikët katolikë. I njëjti fat do ta priste edhe vetë Dom Dedën.

Edhe vetë Papa i shenjtë Piu i XII e orientoi që në atë gjendje të pasigurte me reprezalje kundër klerit katolik, të mos rrezikohej jeta e tij në Shqipëri. Duhej që të ruhej jeta e meshtarëve, por Dom Deda kishte vendosur bashkë me dy shokë të tij Dom Anton Muzaj dhe Dom Luigj Kolaj që të ktheheshin në vendin e tyre pikërisht në Korrik të vitit 1945. U përshëndetën me shokët e tyre ku patën mësuar teologji për 7 vjet dhe së bashku me tre shokët e tij i thanë

lamtumirë përgjithmonë Italisë duke u nisur me avion për në tokën Nënë. Meshtar Dedën e prisnin me shumë mall baba Gjeto dhe nëna Tringë, vëllai Rrok dhe motra Prendë që të mblidheshin përsëri në vatrën e tyre e të gëzonin për meshtarin e fisit Maçaj.

Sapo mbërriti në Shkodër caktohet meshtar ndihmës famullitar në katedrale. Gjatë kohës që shërben në katedrale merr vesh se në kishën e Sheldis nuk kishte famullitar që prej një viti, pasi e kishte ekzekutuar komunizmi, Dom Ndre Zadejën. Në atë situatë Dom Deda me dëshirën e tij kërkon të shkojë në Sheldi për të nderuar emrin dhe veprën e Dom Ndre Zadejës. Dom Deda shërben që prej Janarit 1946 deri më 13 Janar 1947 ditën kur në mënyrë krejt të befasishme thirret në degën ushtarake Shkodër dhe dërgohet ushtar enkas me qëllime djallëzore për ta marrë jetën në qytetin e Përmetit në jug të Shqipërisë. Dom Deda i bindur se ishte një kurth i papërgatitur për ta eliminuar ashtu sikurse po vepronin edhe me meshtarët e tjerë, ai i vendosi vetes detyrë, falë kulturës që zotëronte që të zbatojë urdhrat që i jepnin. Komanda e regjimentit e caktoi në disa detyra si në sekretari, në zyrë të propagandës, në sport, me qëllim që të bënte ndonjë gabim, por me intelektin e tij ushtar Deda nuk binte në grackën e atyre njerëzve të paskrupullt. Me të vërtetë ata komunistë inskenuan një skenar tragjik, për gjoja Agjitacion dhe Propagandë kundër pushtetit. Ajo komandë ushtarake manipuloi disa ushtarë komunistë e spiunë të pacipë që për fat të keq ishin edhe me origjinë nga veriu i Shqipërisë.

Sipas ligjit të errët të atëhershëm, në bazë të kodit penal dënoheshin për propagandë me pushkatim.

Fatkeqësisht për turpin e atij regjimi me datë 10 Mars 1947 arrestohet Dom Maçaj, në një kohë që duheshin edhe tre ditë për të mbushur dy muaj i mobilizuar ushtar. Në prani të repartit iu bë akuza publike, agent i Vatikanit dhe me 10 Mars 1947 i vihen prangat në duar dhe dërgohet nëpër bodrume të errëta duke iu bërë tortura të jashtëzakonshme. As rrahjet, kërcënimet me vdekje, dëshmitarët e rremë nuk ë mposhtën malësorin e Kelmendit Dedë Maçaj për të pranuar ato që nuk i kishte bërë, madje as nuk i kishte imagjinuar.

Ai meshtar në zemër mbante Krishtin, ruante mendjen e tij të pastër, e donte atdheun jo urrejtje, kishte mësimet e ungjillit, me gjithë shpirt kultivonte dashurinë për Zotit. Ditën e peste kur vazhdonin torturat nga më kafshërore, kur struktura e komandës u bindën që Dom Dedën nuk mund ta bënin që të pranojë shpifjet e tyre të shtrembëruara vendosën ta nxirrnin para Gjyqit Ushtarak. Kishin sajuar një trup gjykatësish që qenë shkolluar në kurset analfabetike partizane nëpër male ku mungonte krejtësisht kultura e dija ligjore. Në praninë e qindra ushtarëve të mbledhur e ekzekutuan Dom Dedën. Ata gjykatës e prokurorë thanë se: Para tyre kishim një armik të popullit të betuar, një agent të Vatikanit, një armik të komunizmit, i dërguar i posaçëm i Papës nga Roma për panik në popull e Shqipëri, një agent i Anglo-Amerikanëve. Faktet e mësipërme e vërtetojnë këtë veprimtari e për pasojë të gjykohej e të dënohet me vdekje e pushkatim...

Këtu flasin dokumentet e mëposhtëm..

Dokumenti nga regjistri themeltar me Nr. Rendor 199

Proces-Verbal

Sot me datë... ditën e caktuar për gjykim trupi gjykues i formuar prej:

Kapiten i dyte Shaban Idrizi Zv Kryetar

Kapiten i dytë Jorgo Gumeni Anëtar

Aspirant Loli Gusho Anëtar

Duke qenë prezent prokurori i gjykimit kapiten i dytë Ziver Qami.

Vendosi:

Në çështjen penale të regjistrimit me numër themeltar 199 të vitit 1947 i pandehuri Dedë Gjeto Maçaj, i biri i Gjetos dhe i Tringës, vjeç 27 nga mali i Jushit dhe banues në Sheldijë, prefekturë e Shkodrës, ka mbaruar 18 vjet shkollë për prift duke studiuar në teologji në Romë. Është me gjendje ekonomike të varfër. Në bazë të ligjit me Nr 382 mbi dispozitat e përgjithshme Dedë Gjeto Maçaj dënohet me vdekje me pushkatim.

Dëshmi e ministrisë së drejtësisë:

Për të quajturin Dedë Maçaj i bir i Gjetos dhe i Tringës i lindur me 21 tetor qarku Shkodër, i arrestuar me datë 10-03-1947. Në bazë të vendimit Nr 55 datë 15-03-1947 gjykata ushtarake Gjrokastër e ka deklaruar fajtorë për

krimin Agjitacion dhe Propagandë dhe në bazë të nenit 17 paragrafi 13 të ligjit nr 41 datë 14-01-1945 të ligjit 382 i miratuar në vitin 1946 dënohet me vdekje dhe konfiskim të pasurisë të luajtshme dhe të paluajtshme. Është ekzekutuar me datë 28-03-1947.

Kjo dëshmi u lëshua nga Ministria e brendshme me nr protokolli 3159 me datë 14-12-1995. Por megjithëse që gjyq i paligjshëm për nga mënyra se si u gjykua sepse, ai gjykim nuk pati mbrojtje. Vendimi nuk u caktua dënim i formës së prerë, por gjykim pa të drejtë ankimi. Këtij nuk iu caktua as data e pushkatimit.

Tragjikisht vendimi ekzekutohet me 15 mars 1947. Mizorisht atë moment Dom Dedën e morën të lidhur me pranga dhe e larguan në një largësi 50 metra nga ushtarët e tjerë dhe e vendosën buzë lumit pranë bregut të Vjosës. Papritmas atë minutë Dedë Maçaj i drejtohet turmës duke bërë titur “Shpall para zotit, para juve të dashur ushtarë që po vritem për shkak të urrejtjes ndaj besimit katolik. E them këtë pa urrejtje për ata të cilët pas pak do të më vrasin.”

Pastaj ai ngriti sytë nga qielli, ashtu eci pak hapa drejt murit si për tu treguar ekzekutorëve se nuk kishte frikë nga vdekja. Fytyra e tij rrezatonte një bukuri mbinatyrore. Për habinë e të gjithëve ai u ul ngadalë në gjunjë, lutej në heshtje...Ati ynë... Çoi dy duart për herë të fundit drejt qiellit dhe thirri sa munda “Rroftë Krishti Mbret, rroftë Shqipëria”. Sapo skuadra e pushkatimit të vdekjes drejtoi armët për ekzekutim urdhri u dha për zjarr, breshëria e parë e plumbave nuk e shtriu përtokë Dom Dedën por u përjetua çasti me besim se zoti po e merrte shpirtin e tij në Parajsë. Duke e parë atë mrekulli disa zëra thirrën nga rreshtat e ushtarëve: “ Ai është i pafajshëm, kursejani jetën”. Menjëherë kjo thirrje për falje u mbyl nga ulërimat e ushtarëve komunistë: “Plumbin ballit... Plumbin ballit”. Në atë ditë të zezë të ekzekutimit meshtari Dedë ishte me uniforme ushtarake por në shpirt që ushtar i Krishtit.

Detyrimisht pas breshërisë së dytë të plumbave, meshtari i larë në gjak ra përdhe ... Ai gjak i shenjtë i pagëzuar e i shuguruar në Jezusin ... Dom Deda e mbajti kryqin e kalvarit të tij në emër të KRISHTIT. Komisari i regjimentit, një injorant dhe i pashkollë, nxori me inat pistoletën e tij dhe lëshoi dy plumba

Dom Dedës në kokë. Ashtu u kthye nga ushtarët dhe bërë titur duke pohuar se tani kemi një armik më pak. Oh, ç' kobë !! Oh ç'faqezi !! Ai oficer, kryexhelat i Enverit... Mostra të urreyera komuniste.

E populli do lëshonte namin e tij për ata gjakpirsa kanibalë : “U humbte fara komunistëve dhe 50 breza pas tyre”.

Kush jeton me Krishtin nuk vdes kurrë

Kush e jep jetën për fe

Ai atë ditë ka le

Po afrohen gati 70 vjet

Në qiell të lartë jehona buçet

Dom Deda me engjëj thërret

Lavdi në përjetësi Krishtit Mbret

Selia e shenjtë e shpalli martir

Dom Dedë Maçaj me shpirt të dëlirë

Malësorin e denjë të Kelmendit legjendar

Për amshim rri pranë Jezusit në altar.

(Vargjet e mia Gj.T.)

Në përfundim të këtij lexuesi ndoshta do të thotë përse këto fakte të shkruara kaq të zgjeruara si dëshmia apo vendimi gjyqësor ?

Përgjigja është e qartë , se për këtë martir të shenjtë janë shkruar disa tregime që nuk kanë qenë të vërteta. Gjergj Nikë Gjona nip i Dom Dedës duke marrë përsipër një barrë të vështirë ka hulumtuar me shumë mundime duke nxjerrë në pah këtë figurë pa deformime. Gjatë këtij shkrimi më ka emocionuar shumë puna e palodhshme dhe e pamohueshme që ka bërë Gjergji apo siç thirret në rrethin shoqëror Gjushi i cili është me ditë e me muaj nëpër zyra burokratike në periudhën mes viteve 1990 për të nxjerrë eksaktësisht akte gjyqi me letra me dëshmi gjykate, e duke udhëtuar mbi 13 herë nga Velipoja për në Përmet me qëllim që të mund të gjente varrin e Dom Dedës dhe me një dëshirë të madhe që të rivarroste eshtrat e dajës së vet, por koha shumë e largët gati 70 vjet e nuk u gjend asnjë gjurmë nga shkatërrimet që kishte pësuar ai vend por edhe nga ndërtimet e mëvonshme. Kështu që Gjushi në pamundësi varrimi ka marrë me vete në zemër eshtrat duke i lënë vend dajës ta varrosë në zemrën e tij, me imazhet në shpirt dhe me besim e shpresë se Dom Deda është një engjëll i shenjtë në qiell pranë Hyjit.

Eugjen MERLIKA
Tiranë

SHNA NDOUT NË SEBASTE, LAÇ

“Ne të lutemi o Zonja jonë, o shpresa e jonë ! Ti që je Ylli i detit na ndriço ne, të përplasur nga stuhia në detin e jetës; Na ndriço në molo e n'orën e fundit na mbro me ngushëllimin e pranisë tënde, që të mund të arrijmë të gëzuar lumturinë pa fund. Këtë nder të na dhurojë Ai që ti e mbajte në prehrin e bekuar dhe i dhe qumështin me gjirin Tënd të Shenjtë. Atij, nder dhe lavdi në shekujt e përjetshëm. Amen!” Lutje Virgjëreshës Maria nga Shna Ndou

Që nga thënia e Marksit “Feja është opium për popullin” e deri në vetëshpalljen e Shqipërisë si i pari dhe i vetmi shtet ateist në planet, kaloi më shumë se një shekull. Që një shekull që punoi për të realizuar, nëpërmjet luftërave botërore, sistemin komunist në botë. Një nga pikat më nevralgjike të strategjisë së tij që lufta kundër besimeve fetare. Në Shqipëri, ajo u shfaq në përmasa e mizori të pakrahasueshme me asnjë vend tjetër të Europës. Martirizimi i klerit shqiptar, sidomos i atij katolik, nuk i pati zili aspak Neronit, mbasi i tejkaloi në cilësi e sasi mizoritë e tij.

U mbyllën të gjitha objektet e kultit, klerikët u përndoqën, herë-herë edhe me çmimin e jetës së tyre dhe dy breza shqiptarësh e këmbyen emrin e Zotit me atë të Enver Hoxhës. Objektet e kultit u kthyen në pallate sporti, në shtëpi kulture socialiste apo stalla lopësh e një pjesë e mirë e tyre u shemb, duke groposur veprat artistike. Mbas 1990-s ato u ringritën e shqiptarët rifituan të drejtën të luteshin hapur. Pasi komunizmi nuk u tregua dorështrënguar me rivendosjen e besimeve fetare, sepse ata nuk rrezikonin perspektivat e paracaktuara mbizotëruese në jetën ekonomike e politike të Shqipërisë demokratike për kastën e komunistëve të rinj.

Ndërmjet kishave, të shembura nga furia djallëzore e organizatave të Enverit, që edhe ajo e Shna Ndout në Sebaste, Laç. Nga ajo kishë kishte mbetur vetëm një shkëmb i lëmuar nga buzët e njerëzve. Ai vend u kthye në një simbol të shpresës e të qëndresës. Pushteti i komunistëve i përdori të gjitha format e trysnive për të zhdukur nga përfytyresa e shqiptarëve atë vend të shenjtë dhe nga zemrat e tyre atë figurë madhështore të botës së krishterë. Por asgjë, as propaganda, as kërcënimet, as policët e ushtarët e rreshtuar, nuk

qenë në gjendje të ndalonin vargun e gjatë e të pashkëputur të shqiptarëve e të shqiptarëve që, çdo 13 qershor shkonin për të nderuar kujtimin e Shenjtit e për të kërkuar ndihmën e Tij. Studiuesit e kësaj dukurie, unike në sistemin terrorist të Shqipërisë komuniste, ende nuk kanë përcaktuar motivin e vërtetë të thyerjes së regjimit përballë vullnetit të një populli, për të shfaqur haptas besimin në një nga shenjtët më të shquar në gjithë historinë e Kishës katolike. Në atë dështim të regjimit gjakatar, sigurisht, ishte fryma hyjnore që shfaqej, në gjithë shkëlqimin e saj, e që shprehej nëpërmjet mrekullive të “Shenjtit të mrekullive”.

Shna Ndou i Padovës (kështu njihet Ai në letërsinë kishtarë) kishte lindur në Lisbonë të Portugalisë më 15 gusht 1195. Dita e lindjes së Tij, nga një familje fisnikësh, përkonte me festën e Ngjitjes në qiell të Virgjëreshës Mari, Nënës së Jezu Krishtit. Maria Teresa Tavera, një pasardhëse e familjes mbretërore të Asturias, e quajti lindjen e fëmijës, që mori emrin Fernand, një dhuratë të Virgjëreshës dhe që së vogli e edukoi atë me kultin e saj. Fëmija i lutej çdo ditë Virgjëreshës e, në moshë të vogël, i premttoi asaj virgjërinë, për të qenë një adhures i saj i përhershëm. Që herët u shfaq fuqia e Tij për të kryer mrekulli. Ai u rrit mes librave e lutjeve, duke patur në qendër të shpirtit të tij dashurinë për Jezu Krishtin dhe Nënë e Tij.

Tri parimet, mbi të cilat mbështetej formimi i brendshëm i Fernandit, ishin : përvujtëria, dlihtësia dhe mëshira, të njëjtat mësim kryesore të Jezuit për ndjekësit e Tij. Në moshën 15-vjeçare Fernandi u largua nga familja dhe u fut në një monastir të agostinianëve, që ngrihej mbi një kodër buzë lumit Tago. Në qetësinë e tij, djaloshi i zellshëm u formua në shkollën e Shën Agostinit, duke studiuar veprat e Tij, por edhe vëllimet e

Biblës, komentet e thella të Etërve të Kishës mbi to, veprat bashkëkohore enciklopedike. Mbas dy vitesh Fernandi u largua nga kodrat e lulëzuara të qytetit të lindjes, për të gjetur strehë në abacinë e Shën Kryqit të Koimbrës, kryeqytet i atëhershëm i Portugalisë e qyteti universitar më i famshëm i saj.

Simbas njërit prej biografëve të Tij, Rigauld, “atje Fernandi bëri përparime të shpejta në përsosmërinë dhe në studimin e Fesë, në të cilën arriti në majat më të larta. “Në kronikat e abacisë Fernandi “ishte një njeri i famshëm, i ditur dhe i shenjtë, i pajisur me njohuri të mëdha letrare e i kurorëzuar me merita të lavdishme”.

Në Koimbra Fernandi qëndroi nëntë vjet. Mbas tyre Ai u njoh me përvojën e Shën Françeskut të Asizit, nëpërmjet pesë martirëve që u vranë në Marok, dhe vendosi të hyjë në Urdhrin e Fretërve minorë. Përballë jetës akademike të kanonikut agostinian Fernandi parapëlqeu atë të thjeshtën të Sh. Françeskut, duke ndërruar emrin në Anton (Ndue) e duke kërkuar mbrojtjen e eremitit të madh e Shenjtut me të njëjtin emër, që kishte jetuar në kuvendin e Oliveras. Por edhe qëndrimi në këtë kuvend që i shkurtër dhe Antoni 25-vjeçar vendosi të largohet nga atdheu e të niset për në Marok, për të përhapur atje mësimet e Ungjillit. Nuk arriti të sendërtojë misionin që i vuri vetes sepse, sapo zbriti në Marok, e zunë ethet e malaries, nga të cilat u shërua mbas disa muajsh.

Mbas shërimit u nis me anije për t'u kthyer në Spanjë, por një stuhi e fuqishme e detyroi anijen të zbarkonte në Sicili. Këtu filloi veprimtaria baritore e Tij, që u zhvillua në shumë qytete të Italisë si Montepaolo, Cefalù, Noto, Lentini, Forlì, Rimini, Vercelli, Bologna, në të cilët Ai shpaloji gjithë përgatitjen e Tij fetare e intelektuale, duke marrë titullin “Baba i shkencës”, siç e quajti kardinali francez Montfort, arqipeshkvi i Boulogne-s. Të gjitha predikimet e Tij shoqëroheshin shpesh edhe me mrekulli të papara, që kishin krijuar te njerëzit e thjeshtë një adhurim e besim të jashtëzakonshëm. Madje vetë Shën Françesku, krijuesi i Urdhrit të ri të Kishës në atë periudhë, e quante atë “më të diturin e bijve të Tij” dhe e dërgoi me mision në Francë më 1224, ku herezia kundër krishterimit ishte përhapur shumë.

Në Francë Ai shpaloji dijen, përkushtimin dhe talentin e Tij të spikatur në mjedise të molepsura, duke kundërshtuar herezinë e mungesën e besimit që kishte pllakosur Francën e jugut, duke predikuar në Montpellier, në Tuluzë, në Velay, në Lingadoca, Limoges, Arles. Në Limoges vuri në dukje edhe njëherë aftësinë e Taumaturgut, kur një furtunë e madhe po detyronte njerëzit e shumtë jashtë kishës të largoheshin. Por Doktor i shkencave i siguroi se ata nuk do të lageshin, dhe ashtu ndodhi. Mbas tre vjetësh pune të një dobie të jashtëzakonshme për ripohimin e doktrinë dhe kthimin në rrugën e drejtë të shumë heretikëve, Ai u largua nga Franca e cila, së bashku me Shën Dominikun, e konsideron ende një nga bamirësit e saj më të mëdhenj, një apostull e çlirues të jashtëzakonshëm.

Në kthim Atë Antoni zbriti në Sicili e mandej, në

udhëtimin drejt Umbrias, u ndal në Romë, në javën e Pashkës. Predikimet e Tij në kryeqytetin papnor u dëgjuan me shumë entuziazëm nga mijëra pelegrinë, madje edhe nga vetë Papa Gregori IX, që e quajti Atë “Arka e gjallë e Biblës”. Pastaj Ai u shpërngul në verilindje të Italisë e ushtroi veprimtarinë ungjillore në gjithë bregdetin e Gjirit të Triestes, që nga Aquilea, Venediku, Gorizia dhe Udine. Në Varese themeloi kuvendin, ndërsa në Ferrara, në një ceremoni kishtarë, kreu një mrekulli që mbeti si një nga kryeveprat e Tij. Një grua fisnike, bashkëshortja e patricit Obizzi, akuzohej për tradhti bashkëshortore nga i shoqi që nuk donte të njihte as fëmijën e tij. Gruaja kërkoi ndihmën e Taumaturgut. Ai, që i besonte asaj, “mbasi i dëgjoi të dy, mori fëmijën në krahë, ngriti sytë nga qielli dhe tha: N'emër të fëmijës hyjnore të përgjërohem o vogëlush, të thuash publikisht, me fjalë të qarta e pozitive, se cili është autori i ditëve tuaja.

Atëherë fëmija, edhe se ishte në shpërgënj, u kthye nga i ati dhe shqiptoi qartë këto fjalë: Ja babai im!” Kjo mrekulli u pasqyrua në një basoreliev të Donatello dhe në një relief të lartë të Lombardos, pranë varrit të Shenjtut. (Eugenio Pilla : “Il Santo” F. 172)

Atë Antoni u dërgua në Firence për të paqtuar guelfët e gibelinët, kaloi në Bolonjë, Milano, Verona e Mantova, por qyteti që zgjodhi për jetën dhe fundin e saj, ishte Padova, në të cilin mbylli sytë më 13 qershor të vitit 1231, në moshën 36-vjeçare, mbasi kishte përballuar një tiran gjakpirës si Eselino III da Romano, duke bërë t'i bjerë në gjunjë e duke i treguar se nuk i trembej asnjë pushteti tokësor. Ai la edhe disa vepra të shkruara si “Panegjirikët e Shejtëve”, “Bisedë mbi psalmet”, “Biseda mbi kohën”. Pa mbushur njëmbëdhjetë muaj nga ndërimi jetë, Papa Gregori IX, me kërkesën e fuqishme të besimtarëve, e shpalli Shenjt Antonin e Padovës.

Kjo ishte, me pak penelata, figura e Shenjtut që u bë kaq i dashur për breza të tërë shqiptarësh, që u dha atyre kurajën për të përballuar vështirësitë e jetës, ndërmjet tyre edhe për të sfiduar diktaturën më mizore. Ajo kurajë e kishte zanafillën në vargun e mrekullive që i Plotfuqishmi, Jezui dhe Virgjëresha i jepnin mundësi Atij të kryente për njerëzit, mrekulli që vazhduan me shekuj në të gjithë botën, fatmirësisht edhe në Shqipërinë tonë. Françeskanët erdhën në Shqipëri rreth vitit 1241, dhjetë vjet mbas ngjitjes në qiell të portugezit të shquar, që me kultin e Tij, u bë një nga përbërësit më të rëndësishëm të jetës fetare e shpirtërore të popullit tonë.

Kisha e Shna Ndout në Sebaste u ndërtua rreth vitit 1300 dhe u shkatërrua më 1971. Në të shërbyen shumë rektorë e meshtarë, ndër të cilët emra të shquar të kishës e kulturës shqiptare si Atë Shtjefën Gjeçovi, Atë Mati Prenushi, Atë Klement Miraj, Mons. Robert Ashta, Atë Zef Pllumi etj.

Prandaj ajo kishë e bukur, e rindërtuar në kodrën e Laçit nuk resht kurrë së prituri njerëz të gjitha besimeve, duke pohuar në vazhdimësi gjithësishtësinë dhe përjetësinë e mesazhit hyjnor.

Don Lush GJERGJI

Prishtinë

HELDER CAMARA**(1909 – 1999)***Njeri i zotit, aktiv dhe kontemplativ*

“Kisha duke vështuar misterin e saj të shenjt dhe duke trashëguar dashurinë e saj, dhe duke zbatuar me besnikëri dëshirën e Atit, duke pranuar me besnikëri fjalën Hyjnore edhe vet bëhet nënë: sepse me shpallje dhe pagëzim lind fëmijët e saj në jetë të pavdekshme, të zënë sipas Shpirtit Shenjt dhe nga Zoti të lindur. Ajo është edhe e virgjër e cila në tërësi dhe plotësisht të pastër e ruan besimin e dhënë të Fejuarit, dhe duke trashëguar Nënë e Zotërisë së vet, me virtytin e Shpirtit Shenjt në mënyrë virgjërore ruan fenë, shpresën e fortë dhe dashurinë e singertë.”

(LG 64)

“Unë shkoj, por Kisha mbetet. Kisha është Nëna ime e cila më lindi për jetë hireshe, jetë me Zotin dhe të afërmin, për amshim. Nëna mund të jetë edhe jo e mirë, e dobët, skandaloze, mirëpo për bijtë dhe bijat e vet ajo është gjithmonë nënë. Kështu, pra, edhe Kisha, pranë shumë lëshimeve dhe dobësive gjatë historisë dhe të sotmen, ajo është dhe mbetet Nëna ime e dashur.”

(Helder Camara)

Helder Camara, u lind në Fortalezi (Brazil), në vitin 1909, në një shkollë fillore ku nëna e tij ishte mësuese. Vetë emri Helder, të cilin në veçanti ia përzgjedhi babai i tij, ka një domethënie simbolike profetike, që do të thotë kështjellë, mbrojtëse nga deti, nga ujërat në pjesët e ulëta, në veçanti si ajo në Holandë.

Familja Camara kishte trembëdhjetë fëmijë, mirëpo gjatë një epidemie brenda vetëm pesë muajve i vdiqën pesë fëmijë. Ishte kjo një fatkeqësi e madhe për babën dhe nënën e Helderit, kurse shpëtuan nga dëshpërimi vetëm duke iu falënderuar fesë së krishterë. Baba i tij thoshte: “Helder i vogël duhet të jetë më i fortë dhe i qëndrueshëm se të tjetër, duhet të mbijetojë, të rritet, të zhvillohet...”

I ati ishte gazetar në Fortalez, kritik i artit, në veçanti përcillte teatrin, gjersa nëna është marrë me edukimin e fëmijëve në shkollën fillore në qytetin e lindjes.

Don Helder Camara, siç kishte dëshirë ta

thërrisnin, kështu i kujtonte prindërit e vet: “Nëna ime nuk kishte ndonjë kulturë, ishte mësuese në shkollën fillore, mirëpo ishte tejet humane, e çiltër, kishte mirëkuptim për të gjithë. Më thoshte; 'Biri im, në botë ka njerëz të këqij, qenësisht nuk janë të këqij, por vetëm të dobët... Jezusi nga kryqi për vrasësit e tij të cilët e zhveshën, rrahën, munduan, dhe së fundi e kryqëzuan, luti: O, Atë, fali se nuk dinë se çka bëjnë!'... Baba im më futi në jetën e teatrit, më ndihmoi ta pranoja dhe dua ja letërsinë, artin, e në veçanti artin për t'i dashur njerëzit...”

Helder i vogël, që nga fëmijëria, u tregua se e donte shkollën. Pas përfundimit të shkollës fillore, ai u regjistrua në seminarin ipeshkvor (shkollën e mesme klasike), ku ishte ndër nxënësit e dalluar. Pas përfundimit të studimit filozofik-teologjik u shugurua meshtar në vitin 1931.

Ipeshkvi ia besoi pastoralin me intelektualët e rini, me njerëzit e arsimuar. Në ballafaqimin e gjallë me botën e kulturës arriti të kuptonte më mirë dramën e shumë intelektualëve të cilët ishin ateistë, larg nga Zoti, Kisha, sepse nuk kishin dhuratën e

fesë, mbështetjen dhe kujdesin baritor të Kishës. Përmes dialogut, takimeve, miqësive tentoi t'iu ofrohet dhe t'iu jetë tërësisht në shërbim. Punoi dhe shpesh lutej për njerëzit e kulturës. Thoshte: „Kultura pa Zotin – pa dashurinë është pa shpirt, pra, e vdekur, sepse i shërben vetëm mendjes, e jo edhe të tërë personit njeri, nuk prek zemrën, shpirtin e njeriut.“

Afër punëtorëve

Vepro i edhe në meset e punëtorëve. Dhe punëtorët shpesh ishin të varfër shpirtërisht e materialisht, kështu edhe të ndarë nga Kisha. Pas përvojës së parë me punëtorë ai tha: „Isha ende shumë i ri. Bota ishte e ndarë në dy blloqe: të djathtë dhe majtë, fashizmi dhe komunizmi... Këto dy përbërje politike dhe ekonomike shfrytëzonin punëtorët dhe punën, larguan njerëzit nga vlerat shpirtërore...“

Don Helder Camara punoi natë e ditë për t'i kthyer këta njerëz në vlerat themelore të krishtera, për t'i dhënë kuptim dhe perspektivë jetës, punës, kulturës, por mbi të gjitha varfërisë, mjerimit, sëmundjeve, dhimbjeve, vdekjes...

“Le ta dinë se në mënyrë të veçantë i bashkohet Krishti i cili vuan për shpëtimin e botës, ai i cili e përkrah të varfërinë, ligështinë dhe problemet e ndryshme, ata të cilët Jezu Krishti në Ungjill i quajti të lumtur dhe të cilët Zoti...i çdo hiri, i cili na grishi në lumturinë e vet të amshuar në Jezu Krishtin. Ai, mbasi të vuani për pak kohë, do t'ju përsosë, do t'ju përforcojë, do t'ju japë fuqi dhe do t'ju bëjë të patrandshëm” (1 Pt 5, 10) (LG 41).

Pas shumë vitesh veprimtarie dhe pune të suksesshëm në botën e kulturës, don Helder Camara është transferuar në Rio de Janeiro (Rio de Zhaneiro), ku në vitin 1952 u bë edhe ipeshkëv, si ekspert i çështjeve shoqëro-kulturore, me detyrë të veçantë që të udhëhiqte pastoralin rinor në kryeqytet.

Edhe këtu, si edhe në pjesë dhe detyra tjera, ai kërkonte në të gjitha mënyrat e reja të ungjillëzimit, katekizmin e të rinjve, në veçanti atyre që ishin të braktisur, të harruar nga të gjithë. Për t'iu ndihmuar ipeshkvijve në përcaktimet dhe zgjidhjet pastorale, don Camara i propozonte nuncit apostolik Sekretariatit për rini pranë Konferencës Ipeshkvore të Brazilit. Këtë propozim të vetin e formuloi kështu: “Ipeshkvijtë nuk kanë kohë të mjaftueshme për të studiuar dhe përcjellur gjitha këto çështje. Sekretariati me një përvojë të caktuar do të kishte për detyrë të studionte dhe shtronte

problemët e ndryshme, kështu që me këtë do t'ju kishte ndihmuar ipeshkvijve në projektet baritore.”

Këtë propozim e shtroi edhe në Vatikan me rastin e Ditës Ndërkombëtare të Laikve, por edhe personalisht mons. Giovanni Battista Montini-t. Pas përcjelljes së kujdesshme, mons. Montini i tha don Helder Camara-s: „Monsinjon, ideja e Konferencës Ipeshkvore të Brazilit më ka përfutur. Duhet realizuar, mirëpo mbetet edhe një problem dhe dyshim i vogël... Ju do të ishi të caktuar për këtë detyrë, lidhje e natyrshme e kësaj Konferencë Ipeshkvore, mirëpo, Ju nuk jeni ipeshkëv. Çka pastaj?”

Përgjigja e don Helder Camaras që e menjëhershme dhe bindëse: “Edhe Ju, monsinjon nuk jeni ipeshkëv. Zoti shërbehet me Ju si person kyç për lidhshmërinë e ipeshkvijve në planin botëror...”

Pas këtij takimi dhe bisede mes tyre lindi një nderim dhe miqësi e vërtetë dhe e thellë reciproke. Don Helder Camara, dëshmonte: “Atëherë Montini buzëqeshi dhe që nga ky moment u lind një miqësi e vërtetë mes nesh...”

Propozimi që pranuar dhe së shpejti ishte realizuar me frytë të shumta pastorale. Ai, për dymbëdhjetë vite me radhë që sekretar, duke punuar në veçanti rreth lidhjeve – koordinimeve më të mira në mes Kishave vendase, episkopatit me klerin dhe laikët. Nga kjo përvojë erdhi deri te propozimi dhe realizimi i gjërave të njëjta edhe për mbarë Amerikën Latine me themelimin e CELAM (Konferenca Ipeshkvore e Amerikës Latine).

Njeri i zotit, aktiv dhe kontemplativ

Si njeri i Zotit, thellësisht aktiv, njëkohësisht edhe kontemplativ, don Helder Camara u bë urëlidhje në mes realiteteve dhe bashkësive të ndryshme. Në organizime ishte shumë i saktë dhe i kujdesshëm, në biseda i përzemërt dhe i thellë, mendimtar, në propozime shpeshherë i guximshëm dhe profetik, udhëheqës i bashkimit në dallime, i drejtuar kah risia dhe e ardhmja ungjillëzuese.

Në vitin 1955 i që besuar organizimi i Kongresit Ndërkombëtar Eukaristik në Rio de Janeiru. Edhe këtë detyrë e zbatoi shumë suksesshëm dhe për kënaqësi të të gjithëve. Personaliteti i tij vinte gjithnjë e më tepër në shprehje. Në vitin 1964 papa Pali VI e emëroi arqipeshkëv në Racifë në Brazil.

Ja kujtimi i ipeshkëvit Camara lidhje me këtë emërim: “Pranova ipeshkëvin Racifë me 12 prill 1964. Shfrytëzova rastin të paraqes qartas planet e

mia, sepse e dija se Zoti do të më jepte guxim pikërisht në atë moment, në ditën e parë të paraqitjes sime publike në ipeshkvin time të re... Më vonë do të ishte shumë më vështirë... Unë jam krijuar në një shtet dhe në ligështi edhe në mëkatë jam vëlla i çdo njeriu, i të gjitha racave... Jam i krishterë i cili iu drejtohet të krishterëve me zemër të hapur, në botën ekumenike, njerëzve që kanë besim në ideologji të ndryshme. Jam ipeshkëv i kishës Katolike, i cili sipas shembullit të Krishtit nuk erdhi që t'i shërbejnë të tjerët, por që ai t'ju shërbejë të gjithëve... Dera dhe zemra ime do të jenë të hapura gjithnjë e për të gjithë, absolutisht për të gjithë. Nëse Krishti vdiq për të gjithë, unë nuk dëshiroj ta përjashtoj askënd nga dialogu vëllazërorë... Do të jem i gjykuar apo shpërblyer për veprimet e mia ndaj të varfërve..."

Kundër çdo forme të diktaturës

Pikërisht në vitin 1964 ishte grusht shteti ushtarak në Brazil, ekskluzivisht me qeverisje ushtarake dhe diktatoriale. Ushtarët pamëshirshëm, sulmuan dhe rrënuan gjitha strukturat të cilat ishin në shërbim të njeriut, të lirisë shoqërore. Kështu që sulmuar edhe organizata e shkollimit fillor të cilin e kishte themeluar mons. Helder Camara qysh në vitin 1961. Qëllimi i kësaj shoqate ishte që të inkurajonte angazhimin e punëtorëve të rinj në rindërtimin e një shoqërie të re të bazuar në parimet

e shkencës, përparimit, shkollimit, qytetërimit, mbi të gjitha drejtësisë dhe solidaritetit, unitetit dhe dashurisë në mesin e njerëzve. Të njëjtin fat pati edhe Aksioni Katolik, si dhe gjitha lëvizjet dhe organizatat tjera kishtarë. Don Helder Camara, si gjithmonë, mori qëndrimin e qartë kundër-ushtarak, dhe ngriti zërin si ipeshkëv dhe si babai i popullit.

Thoshte: "Fati i popullit, askurrë nuk mund të jetë në duar të vetëm disave, aq më pak në duar të ushtarëve dhe diktatorit. Kështu nuk do të kemi kurrfarë përparimi ekonomik, kulturor, shoqëror, aq më pak përparim intelektual, shpirtëror dhe moral në një atmosferë të shtypjes... Nuk është në pyetje vetëm çështja e rendit publik, porse ka edhe pyetje tjera të shumta, siç janë varfëria, papunësia, analfabetizmi, sëmundjet e ndryshme... Ushtria nuk duhet t'i frikohet popullit, ideve përparimtare të cilat synojnë përmirësimin e jetës së popullit. Me përparim do të rritet edhe vetëdija, opinionin publik, kultura, do të përparojë vetë njeriu, familja, shoqëria..."

Në vitin 1964, së bashku me shtatëmbëdhjetë ipeshkvi tjerë të Brazilit, ishte propozuesi i amnistisë së përgjithshme ndaj njerëzve dhe politikanëve të përndjekur dhe të pafajshëm, si dhe për sjelljet më të mira ndaj të burgosurve. Përgjigja e diktaturës ushtarake që e shpejt dhe shumë e ashpër. Të nesërmen që bastisur dhe kontrolluar hollësisht rezidenca e ipeshkvit Camara-s, qenë djegur disa shkrime dhe predikime të tij. Në konferencën për shtyp, mons. Camara protestoi ashpër kundër bastisjes së shtëpisë së tij, kundër lirisë së kufizuar qytetare, kundër të gjitha llojeve të diskriminimit dhe përndjekjes së njerëzve të pafajshëm, të cilat ndodhnin në vazhdimësi.

Me këtë rast, si dhe shumë herë më parë, ai propozoi reformën agrare. "Revolucioni shoqëror, i cila i duhet tërë botës, ose do të jetë pjesë e edukimit, ose do të zbatohet me dhunë dhe forcën e armës. Gjithçka që bëhet pa edukim, pa përgatitje mentale, nuk ka rrënjë. Ndryshimet e dhunshme do të sjellin vetëm dhimbje, vuajtje, ndarje... Kjo është një ëndërr e përealizuar, por unë shpresoj se do të realizohet, dhe se do të sjellë ndryshime të shpejta dhe themelore përmes rrugës së zhvillimit kreativ, kurse dashuria përmes realizimit të Ungjillit..."

Angazhimi kundër dhunës

Don Helder Camara, vendosi për karvanin e paqes në shumë vende evropiane dhe botërore. Si ambasador i paqes dhe faljes, durimit, zhvillimit

kreativ në dashuri, ai thotë: “I gjykoj gjithë ata që shkaktojnë dhunë dhe parandalojnë paqen. Unë ndjek mësimin dhe shembullin e apostullit të paqes, papës Palit VI. Personalisht njëmijë herë do të pranoja që të më mbysin, se sa të vras unë. Ky përcaktim imi themelohet në Ungjill. Mjafton të shqyrtohen Lumturitë për të parë qëndrimin e të krishterëve. Ne të krishterët nuk jemi asnjë herë për dhunë. Mirëpo, kjo assesi nuk do të thotë të jemi të dobët dhe pasivë. Mos-dhuna do të thotë të besosh më tepër në fuqinë e së vërtetës, drejtësisë dhe dashurisë se sa në luftë, armë dhe urrejtje” (Paris, 1968)

Pas vrasjes barbare të Martin Luther Kingut në SHBA, don Helder Camara bëhet protagonist i lëvizjes kundër dhunës në botë. Ja disa pika themelore të kësaj strategjie ungjillore, të cilën e paraqiti don Helder Camara:

“Ja kushtoj personalitetin tim fizik dhe shpirtëror paqes me mjete paqësore dhe jodhunore. Për këtë kam vendosur t'i nderoj këto dhjetë urdhërime: 1. Të meditoj për çdo ditë mbi jetën dhe mësimet e Jezu Krishtit. 2. Të kujtojmë se mos-dhuna ka për qëllim pajtimin si dhe drejtësinë, e jo fitoren. 3. Të ruaj në fjalë dhe sjellje qëndrimin e dashurisë, sepse Zoti është dashuri. 4. Të lutësh për çdo ditë dhe të kërkosh nga Zoti që të jesh vegël e tij, kështu që të mund të gjithë njerëzit të jenë të lirë. 5. Të flijosh interesat e tua personale... 6. Të ruash rregullat e sjelljes së mirë ndaj miqve dhe armiqve. 7. Të përpiqesh t'i kushtohesh shërbimit të tjerëve dhe botës. 8. T'i shmangësh dhunës së fjalëve, gjuhës dhe zemrës. 9. Të përpiqesh të mbash higjienën e shpirtit dhe trupit. 10. Ndero rregullat e jo-dhunës dhe udhëzimet për ballafaqime publike”.

Shumë njerëz e quajten Camara-n “Avokat i Botës së Tretë”, sepse shumë shpejt tejkaloi kufijtë e Brazilit, Amerikës Latine, dhe u bë edhe më tepër se avokat, babë, vëlla i personave të pambrojtur në botë.

Don Helder Camara me thjeshtësinë e zemrës tij mbrohet nga lavdërimet dhe thoshte:

“Unë nuk kam zgjidhje të gatshme për problemet e shumta të botës së sotme. Unë nuk jam ekspert as në ekonomi, as në sociologji, as në politikë... Unë jam meshtar në mesin e njerëzve, popullit, dhe shoh se populli vuan. Për këtë kërkoj që popullit t'i hapët rruga, kërkoj bashkëpunim me ata që dinë të mendojnë... Unë di që vetëm të dua dhe të shërbej...”

Në këtë situatë kaotike, në disa momente edhe dramatike, për shumë persona dhe popuj, Kisha katolike nuk guxon të mos jetë e pranishme,

të heshtë. Përkundrazi, prania e saj shpirtërore dhe morale mund dhe duhet ndihmuar në kërkimin e zgjidhjeve të drejta dhe të përhershme, kuptohet, gjithnjë e frymëzuar nga drejtësia, paqja dhe dashuria. Për këtë, Don Helder Camara themeloi lëvizjen Aksioni, drejtësia dhe paqja me këtë përcaktim themelor: “Të ndryshosh gradualisht por edhe efektivisht strukturat shoqëro-ekonomike, politike dhe shoqërore në Amerikën Latine... të implementosh strategjinë e mosdhunës... Deklarata Ndërkombëtare mbi të drejtat e njeriut është ende larg nga realiteti, në Amerikën Latine, si dhe në pjesët e tjera të botës. Si burim frymëzimi kemi konstitucionin e Konkilit të Dytë të Vatikanit Gaudium et spes, si dhe enciklikën e papës Palit VI Populorum progressio.”

Duke menduar mbi humanizmin i cili përjashton Zotin, fenë, Kishën, ai thoshte: “Përvoja ka treguar: Humanizmi pa Zot është i mangët, sepse është përjashtues dhe i njëanshëm.”

Për të dëshmuar edhe me jetë atë që mësoi në emër të Jezu Krishtit, Ungjillit, thirrjes meshtarake, ai jetoi shembullin e varfërisë, mbante veshur reverendë të zezë, si çdo meshtar i thjeshtë. Kryqi – pestorali i ishte po ashtu nga druri i thjeshtë, kurse shkopi ipeshkvor – pestorali, si i bariu të rëndomtë, pra, nga druri.

Selia e tij ipeshkvore më tepër ishte strehimore e të varfërve, sëmurëve, se sa rezidencë për të dhe bashkëpunëtorët e tij. Në vizitat baritore në ipeshkvinë e tij, si dhe në shumë karvanë të paqes, ishte në kontakt me të gjithë, në veçanti pranë më të varfërve, të shtypurve dhe njerëzve pa të drejta themelore jetësore.

Disa e quajten “ipeshkvi i kuq” për shkak angazhimeve të tija rreth çështjeve shoqërore. Mirëpo, ai mbeti ipeshkëv – bari i Hyjit, popullit të Zotit.

I armatosur me fe dhe me dashuri, ngriti zërin e tij profetik kundër të këqijave të shumta dhe robërisë së kohës sonë, shpeshherë edhe duke rrezikuar jetën, por me këtë bindje: ai që dashuron dhe beson nuk mund të jetë vëzhgues pasiv e të mos bëjë asgjë.

“Bëra pak, shumë pak, mirëpo atë që e bëra, jam munduar ta bëjë me fenë time, me dashuri ndaj Zotit dhe të afërmit, çdo qenie njerëzore. Tani si i moshuar lutëm, meditoj dhe në paqe pres kalimin tim në amshim” dëshmonte Don Camara.

Këtë kalim e priti me 28 gusht 1999 duke qenë deri në fund besnik dhe në përputhje me shërbimin e tij të krishterë, meshtarak dhe ipeshkvor.

Prof. Aleksandër MEKSI
Tiranë

IPESHKVIA "ARBANENSE" DHE PRINCIPATA E ARBËRI

*Në shekullin e XV kemi gjithnjë dy radhë paralele ipeshkvish: katolikë në Arbëri e Krujë
-800 -vjetori i Shtetit të Arbërit –*

Dëshminë e parë për këtë ipeshkvi e kemi nga viti 1166, në aktin e shugurimit të kishës së Shën Trifonit në Kotor, ku, krahas Lazarit, "... Lazaro albanenst" dhe "Lazarus episcopus Arbanensis", i cili shuguron altarin në të majtë të kryesorit, marrin pjesë ndër të tjerë dhe "Andreas prior Aibanensis" e "Georgio abbate sancti Salvatoris Arbanensis" (i Rubikut). Kjo ipeshkvi dhe principata e Arbërit që lidhet me të, mbetën objekt kërkimesh të shumta shkencore që kanë synuar të ndriçojnë aspekte në të historisë së tyre, shpeshherë dhe me rezultate të ndryshme. Një vit më vonë, 1167, papa Aleksandri III i drejtohet "Lazarum episcopum de Arbania" duke e lavdëruar që dëshiron të mohojë ritin ortodoks: ke vullnet t'i shmangesh në shumë raste, kur të paraqitet mundësia, ritit grek. Por në të njëjtën ditë, në një letër tjetër, në të cilën Papa i konfirmon shufraganët arqipeshkvisë së Raguzës, mungon kjo ipeshkvi, e cila nuk dëshmohej si e tillë edhe në mjaft bula të tjera papnore të mëparshme që përmendin shufraganët e Raguzës. Në rrethana të tilla mendojmë se, kemi të bëjmë me një ipeshkvi të krijuar jo prej shumë kohësh, në një territor të mitropolisë ortodokse të Durrësit, pra nën sundimin bizantin, që për të afirmuar qenien e vet apo dhe për bindjet fetare, lidhet me arqipeshkvinë e Raguzës (pak më vonë e Tn/arit-Antibarense). Krijimi i një peshkopate të re në kushtet e mesjetës, duke i'u shkëputur strukturave të mëparshme kishtarë me një traditë të gjatë, nuk mund të kuptohet pa përkrahjen e një fuqie shtetërore ose të një feudali, në zotërimet e të cilit ndodhej. Nga burimet dhe dokumentacioni historik nuk dëshmohej ndonjë pushtim i këtyre trevave nga sundimtarët e Zetës apo të Rashës, ashtu siç mendojmë që prapa këtij veprimi nuk mund të jetë pushteti bizantin me qendër në Durrës, megjithëqë në kohën kur zhvillohet ceremonia në fjalë, në Kotor, nën pushtetin bizantin ishte dhe bregdeti Dalmat çka kuptohet dhe nga akti i sipërpërmendur. Kemi parasysh në këtë të fundit dëshirën e sunduesve dhe prelatëve të krahinës që të lidhen me kishën latine, arqipeshkvinë e Tivarit. Veç të tjerave, për një veprim të tillë veç presionit të kishës katolike në këto territore të Durrësit, duket se do të kenë luajtur rol dhe abacia e Shën Aleksandrit në Mal të Shenjtit, dikur një manastir ortodoks nga vjen dhe emri i vendit Orosh (agjios oros=mali i shenjtit), e lidhur me benediktinët ashtu dhe abaci të tjera katolike në atë krahinë si ajo e Rubikut, kisha e së cilës dëshmon qartë për lidhje arkitekturore me botën

katolike të bregdetit dalmatin. Çështja tjetër që duhet të përcaktojmë, për aq sa është e mundur, lidhet me kohën në të cilën është krijuar kjo ipeshkvi. Nga sa thamë më sipër; kuptohet se kjo ka ndodhur në rrethana të veçanta politike, në një periudhë dobësimi, qoftë dhe relativ, të pushtetit bizantin. Po ashtu, ishte dhe mundësinë për aleanca që duhej të përftonin këtë akt "rebelim" nga ana e një feudali vendas, arhondi apo zotit të një krahine, i cili arriti të sigurojë nga kleri i vetzgjedhjen e një ipeshkvi në personin e Lazarit, pranimi i të cilit mund të bëhej vetëm nga kisha katolike, në këtë rast arqipeshkvia e Raguzës. Rrethanat e veçanta të viteve 60 të këtij shekulli, XII, kur kemi një afrim ndërmjet dy kishave dhe marrëdhënie të shumta, deri në miqësore, ndërmjet perandorit Manuel Komneni dhe papës, Aleksandri i

III, e mundësuan një gjë të tillë. Duke studiuar ndodhitë historike shohim se koha nga fushatat ngadhënjimtare të vitit 1149 të perandorit Manuel Komneni në Korfuz, i cili nëpër Shqipëri kaloi në Veri, e deri në vitet 70, është një periudhë ku kemi afirmimin e pushtetit bizantin. Në rrethana të tilla synimet e zotëve të kësaj krahine dhe të ipeshkvisë se krijuar prej tyre nuk duhet të kene pasur mundësi të shumta afirmimi. Me vdekjen e perandorit në vitin 1180 kemi përpjekje të reja për pavarësi nga Stefan Nemanja edhe nga sundimtarë të tjerë në ven të Arbanonit, çka për pasojë hapi mundësi të reja për

zotët e krahinës ku ishte ipeshkvia arbanense. Për këtë na bind një noticie e Kuriës romane e vitit 1188 në të cilën, ipeshkvia arbanense përmendet për herë të parë ndër shufraganët e Raguzës, që tregon se ajo arrin të afirmohet plotësisht dëshmuar për një pozitë më të fortë të zotëve të kësaj krahine dhe të klerit të lidhur me Romën. Të njëjtën gjë tregon dhe pjesëmarrja e kryepriutit të Arbërit në vitin 1199 në një koncil të mbajtur në Tivar. Që nga kjo kohë nuk mungon, përgjatë gjithë mesjetës së mesme, përmendja e ipeshkvisë apo ipeshkve të dioqezës arbanense në vartësi të arqipeshkvisë së Tivarit. Kemi folur herë tjetër se ka dy probleme për të cilat studiuesit po debatojnë: së pari a është e drejtë të njësohet ipeshkvia e Krujës me atë Arbanense? Së dyti, cili është territori dhe ku ndodhej selia e kësaj ipeshkvie? Me mendimin se ipeshkvia e Krujës është e njëjtë me atë të Arbanense janë shprehur fund të M.S.Drinov, M.Shufly, Salavije në studimin e tij për epitafin e Konstantin Meles arqidiak i Arbanonit, A. Dyselie dhe K.Frashëri, i cili thotë se Kruja ishte qendra e Dioqezës së Arbanonit' dhe kur ipeshkvitë e Lisit dhe Stefaniakës kaluan në vartësi të Romës, ato u përfshinë në atë të Arbërisë.' Ne kundërshtim me ta Dh. Shuteriqi i veçon këto ipeshkvi deri në fund të shekullit të XIV. Një dëshmi e tërthortë për shtrirjen e kësaj ipeshkvie është dhe grindja ndërmjet ipeshkvisë arbanense dhe asaj katohke të Lezhës, nga mezi i shekullit të XIV-të, që dëshmohej në letërkëmbimet e tyre me arqipeshkvi madje edhe letra të Kurias me firmën e papës si ajo e vitit 1407 ku bëhet fjalë për 17 kisha në 16 fshatra.' Duke u nisur nga mungesa e noticieve të patrikanës së Konstantinopojës të fundshekullit të XII dhe gjysmës së parë të shekullit XIII një tezë e tillë paraqitet me lehtësi por, prezenca e një peshkopate ortodokse në Krujë, pas përfshirjes së këtyre territoreve në sundimtarët e Epirit, dëshmohej me saktësi në vitin 1216. Duke filluar nga ipeshkvi i Krujës, Roman Crohensi në vitin 1279, e deri në shekullin e XV kemi gjithnjë dy radhë paralele ipeshkvish katolikë në Arbëri e Krujë. Por, ndërsa e para, si pamë më lart varej nga arqipeshkvia e Tivarit, ipeshkvia katolike e Krujës varet nga arqipeshkvia e Durrësit.

Përcaktimi i territorit të ipeshkvisë së "Arbanense"

Më shprehëse për mendimin që ipeshkvia e Krujës është e ndryshme nga ajo e Arbërisë, siç vëren dhe Shuteriqi janë letra e Papës Joani i XXII drejtuar Mihalit të Arbanenses dhe Andreas së Krujës më 6 qershor 1318 si dhe ajo e Papës Kaliksti i III e vitit 1457, në të cilën dallohet kisha e Shën Mërisë se Trafandinës në dioqezë të Arbërit nga Shën Veneranda

e Kurbinit në dioqezë të Krujës. Duhet të vërejmë gjithashtu se kur ndodh konvertimi në katolike të ipeshkvive të Shqipërisë së Mesme, arqipeshkvia e Durrësit kishte po ato që kishte pasur më parë mitropolia ortodokse e Durrësit, pra, katër; d.m.th. që Kruja nuk u zëvendësua asnjëherë nga Arbëria. Kuptohet, që duke pranuar se ipeshkvia e Arbanense nuk është e njëjtë me atë të Krujës kemi veçuar dhe territoret e tyre. Për përcaktimin e territorit të ipeshkvisë së Arbanense na ndihmon vendndodhja e tre kishave të cilat, sipas dokumentacionit, janë nën juridiksionin e kësaj ipeshkvie Në vitin 1166, në aktin e shugurimit të Shën Trifonit në Kotor përmendet abati i manastirit të Shelbuemit në Rubik (Sancti Salvatori Arbanensisy, manastiri i Shën Llezhdrit në Orosh apo në Malin e Shenitë (San Alexandri Maior de Albani) dhe kisha e Gëziqit që, me të drejtë, është njësuar me "Sancta Maria di Trafandina in diocesis de Albania". Të tre këto ndërtime, siç ka treguar Shuteriqi për rastin e Gëziqit, e përcaktojmë qartë shtrirjen e ipeshkvise katolike Arbanense në krahinën e Mirditës, duke e kufizuar në perëndim me Malësinë e Lezhës. d.m.th me Peshkopatën e Lezhës në Veri me krahinën e Pultit dhe ipeshkvinë omonime në Jug e Lindje me territoret e peshkopatës së Stefaniakës dhe asaj të Krujës. Përsa i përket selisë së saj duke u nisur nga rëndësia e abacisë së Oroshit në këtë trevë dhe nga fakti që ajo disa shekuj më vonë përmendet si abaci mitrale në mendojmë se ajo duhet kërkuar pikërisht në Shën Aleksandrin e Malit të Shenjte. Ipeshkvia e Arbanense duhet të jetë krijuar me territore e kisha të peshkopatës së Lezhës dhe gjasisht dhe asaj të Stefaniakës. Në këtë fakt duhet kërkuar rrënjët e grindjes ndërmjet ipeshkvisë së Arbërisë dhe asaj të Lezhës për 17 kishat. Studimet mbi principatën e Arbërit, peshkopatën Arbanense dhe marrëdhëniet e tyre me botën kanë treguar se personazhet e përmendur në mbishkrim e Gëziqit njihen historikisht në dokumente të tjera Kështu, Gjergj është sundimtari i Zentës në fillim të shek XIII, ashtu si dhe Dhimitri i Arbërit (1208- 1215) përmendet në vitin 1209 në një letër të papës Inocent i III (1199-1211) si iudicem albanorum (arhond). Njihet gjithashtu vëllai i tij, Gjini, (1199-1207) e që të dy janë djemtë e Progonit që sundoi në vitet 1190-1199, ndërsa pas tyre, vitet 1216 e tutje, sundon Progoni i II-të, djali i Dhimitrit. Më vonë, 1281 njohim një stërnip të tyre, Gjinin, Dukë -ducem Ginum Tanuschum Albanensem, ai që me mjaft gjasë i dha emrin dinastisë së tyre Ducagjin-Dukagjin emër që e mori dhe territori ku familja sundoi në shekuj prej aty e u shtri jo vetëm në Mirditën e sotme por dhe në malësinë e Pultit dhe deri në rrafshin e Dukagjinit në Kosovë, duke ju dhënë krahinave emrin, e duke mbajtur thuasjse të njëjtën

stemë, atë të sundimtarëve të krahinës të gjetur në Gëziq. Shekujt XV, XVI, XVII janë shekuj të vështirë për vendin e shqiptarëve ashtu dhe për kishën e tyre. Luftërat për pushtimin e vendit nga osmanët si dhe vendosje e administrates së tyre e shoqëruar me islamizimin e një pjesë të popullsisë së krishterë, me braktisjen dhe rrënimin e ndërtesave të kultit, e bëjnë të vështirë ndjekjen e vazhdimësisë së ipeshkvive si dhe çdo strukturë tjetër kishtarë ashtu dhe zhvendosjen e selive të tyre në brendësi të vendit, për shkak të dokumentacionit të pakët dhe rastësor. Kjo edhe për lidhjet përherë e më të vështira me Selinë e Shenjtë, madje edhe me Arqipeshkvinë e Durrësit, që mesa duket, menjëherë pas pushtimit në vitin 1501, largohet nga qyteti i Durrësit dhe rrethinat e tij. Janë të shumta rastet, gjatë shekujve të parë të pushtimit, që dhe ata që emërohen si ipeshkëv nuk arrijnë të shkojnë në selitë e tyre, që cilësohen në tokën të pafeve, dhe kështu, me konvertimin në fenë islame të shumicës së banorëve, ato humbin e nuk përmenden më. Megjithë këtë studimi i Listave të ipeshkve për këtë territor na flet për qenien e tyre gjatë shekujve XVI-XVII, dhe kohën kur secila prej tyre pushon së ekzistuari.

Numrit të krishterëve rezultat i islamizimit dhe largimit jashtë vendit.

Duhet të pranojmë se edhe gjatë shekullit të XV-të, kur krahina të veçanta pushtoheshin, të dhënat për organizimin kishtar dhe hierarkinë nuk janë të plota. Një situatë e tilië paqartësie edhe në vetë dokumentacionin kishtar ka krijuar mjaft pështjellime ndër studiuesit. Ajo çka bie menjëherë në sy nga studimi i dokumentacionit të ruajtur, është fakti që luftërat dhe shkatërrimet e shekujve XV, XVI, zvogëlimi i numrit të krishterëve si rezultat i islamizimit dhe largimit jashtë vendit, shkatërrimi apo rrënimi i kishave dhe manastireve, pakësimi në numër i priftërinjve dhe murgjve, dhuna ndaj tyre dhe vështirësitë ekonomike kanë bërë ndryshime përmbysëse në organizimin kishtar, në shtrirjen e dioqezave, d.m.th. vazhdimësinë apo ndërprerjen në kohë të qenies së tyre, në aktivitetin real të titullarëve të tyre në seli dhe territor apo ndodhen gjetkë, me lidhjet e tyre me arqipeshkvinë përkatëse dhe Selinë e Shenjtë, madje dhe në emërtimin e tyre. Kështu, pas mesit të shekullit të XVII-të, në këto rrethana, disa prej tyre zhduken, qoftë dhe në planin formal, ndërto dhe ajo arbanense, ndërsa ato që mbeten vendosen në brendësi të vendit Kemi një fazë të re të riorganizimit të kishës katolike në këto kushte të vështira, ku një rol të

rëndësishëm lozin edhe Misionet e Urdhrave të vendosura në këto territore.

Treva e Mirditës, e marr më shtrirjen e saj historike paraqet interes për studimin e historisë sonë mesjetare studiuesit dhe institucionet kërkimore duhet të shtrijnë vëmendjen e tyre për të evidentuar gjurmë të kulturës materiale që nëntoka ruan Po kështu duhet të mbledhet më mirë mikrotoponimia për të bërë një ballafaqim më të plotë më çka ruhet në dokumentacionin historik, duke e vënë këtë trashëgimi në shërbim të studiuesve. Do ta quaja të arsyeshme dhe të nevojshme kryerjen e gërmimeve arkeologjike në vendet që do të gjykohen me interes parësor ku Kisha e Gëziqit do të ishte një nga ato, si dhe konservimin e mbetjeve historike Orientimi pra i studimeve dhe ajo që po tregohet sot këtu do të binin rezultate të dobishme për historiografinë e mesjetës shqiptare.

Dom Nikë UKGJINI

Shkodër

KISHA E HOTIT - PËR ZOT, ATME E PËRPARIM*(Pjesa e parë)***Shënime etno - gjeografike**

Malësia e Madhe, si krahinë në kontekstin etno-gjeografik, si një lidhje e brendshme natyrore, territoriale dhe shpirtërore e kombit shqiptar, shtrihet në skajin më verior të Alpeve Shqiptare. Si krahinë e veçantë etno-gjeografike, së bashku me Malësinë e Vogël, apo Malësia e Gjakovës, në shekujt XIII-XIV, përfshinte territorin e njësisë kishtarë të Dioqezës së Pultit (Pullatum) antik

Me daljen në skenën politike të principatës së Dukagjinasve në shek. XIV, me qendër në Lezhë, dhe zgjerimin e saj në territoret përreth, duke përfshirë Pukën e Mirditën dhe disa pjesë të Kosovës, Malësia – pra dioqeza e Pultit, tashmë kishte filluar të përmblihej. Në jug kufizohej nga dioqeza e Arbërit, në verilindje nga Arqidioqeza e Shkupit, përkatësisht dioqeza e Prizrenit, dhe në perëndim me atë të Shkodrës. Duke u tkurrur, Malësia i kishte lëshuar vend principatës së Dukagjinasve (Leknisë). Kështu, kjo tkurrje bëri që si njësi etno-gjeografike në shekujt XVI-XVII, nga një territor shumë i gjerë, Malësia të shndërrohej në një rajon mjaft të përmbledhur.

Sipas relatorëve të Selisë së Shenjtë, të cilët këtë krahinë në të shumtën e rasteve e regjistronin si dioqezë, Malësia, si territor, shtrihej deri aty ku sot shtrihen 12 fiset apo Malet e Malësisë, në të dy shtetet e Shqipërisë dhe të Malit të Zi. Më konkretisht, bëhet fjalë për Hotin, Pipërrin, Vasojeviqët, Krasniqen, Kuçin, Kelmendin, Kastratin, sipas Durham dalë nga Drekalët, dhe fiset, Shkrelin, Grudën, Triepshin, Gashin dhe Bytyçin, si dhe për disa fise të tjera të moçme të cilat më parë qenë sllavizuar.

Më sllavizmin e fiseve Shkëmbore, në shek. XVII-

XVIII të Pipërrit, Vasojeviqëve, Kuçit, (ku mbeti shqiptare vetëm Koja e Kuqit), Drekaloviqëve dalë nga Berisha, Bjelopavliqëve, (Palabardhesit), këto fise braktisën sistemin e lidhjeve fisnore dhe territoriale të Malësisë së Madhe, duke u shkrirë në fise malazeze.

Hoti dhe zanafilla e tij

Hoti, (Otti, Chioti, Coti, Octi), sipas studiuesit kroat, Millan Sufflay, bën pjesë në fiset më të vjetra në veri të Shqipërisë. Sufflay thotë se prejardhja e tij duhet kërkuar ndërmjet Plavës dhe Gucisë, në lumin Lim, që në vitin 1330, me emrin Hotina Gora, apo Mali i Hotit (Kuj i Hotit). Edhe pse ka mendime të shumë studiuesve se Hoti duhet ta ketë prejardhjen nga fiset dalmate apo vendet e Hercegovinës si vende Ilire, kjo nuk bie ndesh me tezën e Sufflay-t, për truallin vjetër të Hotit, nëse kemi parasysh se Hoti, dalë nga Lazër Keqi, apo i biri Gegë Lazri, bijtë e të cilit, përveç Hotit, mendohet ta kenë prejardhjen edhe Pipërrit, Vasojeviqët, Krasniqa (Nikaj-Mertur) Gruda e Trijepshi. Këto fise, si territor, shtriheshin deri në Plavë e Guci. Me vonë mund të këtë pasur lëvizje dhe shkëmbim tokash ndërmjet vëllezërve të një gjaku. Por, mendimin që fisi është i kohës se mesjetës, shek. XIV, e ndajnë të gjithë studiuesit dhe udhëpërshkruesit e kohës, si: Jeriçek, Sufflay, Durham, Cozzi, Valentini etj..

Nga dokumentet e kohës, del se fisi i Hotit, që motit ka luajtur një rol të rëndësishëm me pjesëmarrje në betejat të përmasave ndërkombëtare. Ajo kodrinë e Hotit, pra banorët e saj, në vitin 1416-1417 gjenden në shërbim të ushtrisë së Venedikut, kur disa hotën u

rebeluan nga Ballshajt për të gjetur strehim pranë Venetëve të Shkodrës. Në dokumentet veneciane në vitin 1416, figuron emri i prijësit Andrea Hoti, i cili, së bashku me fisin e tij, u bënë aleatë të vyeshtëm të kësaj republike në luftërat kundër Ballshajve, 1416-1418, ku si shpërblim, morën Rranzat e Mbishkodrës, që pak a shumë përputhet me territorin e tyre aktual, midis malit të Veleçikut dhe Liqenit të Shkodrës, thuhet në dokumentet e kohës. Personi më i spikatur dhe patriot i Shqipërisë, në vitin 1434, veçohej kapedani (capitaneusm

Kisha në Traboin - Hot

ontanee Ottorum) Junch Hoth.

Në kohën e Stefan Gojçinajt (Çernojeviqëve), Atë Giuseppe Valenti, shënon se në vitin 1474, Hoti shfaqet si malësi, ose thënë ndryshe si fis kompakt, duke kërkuar të bien në një ujdë të re me Venecianët për tokat shqiptare me rastin e pushtimeve osmane. Madje në këtë kohë, pasi osmanët pushtuan Malësitë, Hoti kishte filluar të emigronte për herë të parë në krahinën e Sicilisë, pasi aty gjendet mbiemri Hot. Për këtë argument, mjerisht nuk kemi informacione të mëtejshme.

Në dokumente del se Hoti, si dhe fiset e tjera, kanë pasur brenda tyre edhe familje të ardhura nga vende të tjera. Duke u mbështetur në dëshmitë e të urtit Marash Ucit, Durham dëshmon se Hoti kishte 12 shtëpi të tilla dhe se mund të martoheshin me paraardhësit e Gegë Lazrit.

Hoti - Bashkësi Fetare

Në rrjedhat e historisë, Hoti duhet trajtuar si Fis - njerëz të një gjaku, dhe si Bashkësi Fetare – Famulli. Bashkësi fetare do të thotë banorë të lidhur nga ideali shpirtëror, ku kanë prijësin e tyre famullitarin e vendit, i cili është simbol i unitet të shtëpive dhe banorëve të një fisi. Prandaj, Etërit shpirtërorë, shquhen si autoritetet më të larta të ndërgjegjes njerëzore. Kjo formulë ka qenë e zbatueshme dhe e vlefshme për të gjitha fiset dhe famullitë katolike.

Shënimet për ekzistencën e Kishave si objekte fetare në kohën Romake, i gjejmë te konsulli austriak, Theodor Ippen, i cili dëshmon se vende të tilla në krahinën e Hotit janë: Drume, në vendet: Vitoj, Krevenicë, Kushe, Vuksanlekaj etj.. Një shënim me interes të mëvonshëm, jep Ippen, duke u shprehur se, në krahinën e Hotit, në anën perëndimore të Spijës, në vendin Qafkishë, nga e cila zbritet për në Tuz, gjenden rrënojat e vjetra të varrezave. Nën gërmadha ndodhej planimetria e një Kishë dhe një fragment 90 cm i gjatë, ku në një arkitrë, është një mbishkrimi, i cili lë të kuptohet se është i vitit 1500. Në bazë të shkrimit, thotë Ippen, kuptohet se ka pasur një murg dhe një Kishë-kapelë.

Shumë studiues dhe relatorë evidentojnë se Hoti historikisht ka pasur dy qendra kishtarë, Traboinin dhe Rapshën. Sipas Nopcsës, biri i Gegës, Pjetri, themeloi Traboinin dhe biri tjetër Gjoni, Laj e Ymni janë të parët e Rrapshës. Të parët e Gjoni jetonin veçanërisht në Brigje. Nopcsa, në vazhdim dëshmon se, sipas gojëdhënës, ndarja ka ndodhur para 12 brezave. Kurse Vuksan- Lekaj është shkëputur nga Traboni rreth vitit 1788. Valentini e përcakton këtë ndarje të ndodhur që në vitin 1520.

Shënime për ndarjen e Hotit në dy pjesë na i sjell në vitin 1908 edhe provinciali i etërve françeskanë, Lovro Mihaçević, i cili shprehet se, Hoti i ndarë në dy famulli kishte objekte e tyre kishtarë. Rapsha kishte

dokumentacion kishtar që në vitin 1699 dhe përbëhej nga 6 fshatra me 1.838 banorë. Traboini, i vendosur në rrëzën e malit Bukovik, figuronte si famulli që nga vitit 1648, dhe numëronte 9 fshatra me 1.276 banorë. Kurse Famullia e Vuksan – Lekaj, e përbërë nga hotjanët, e themeluar në vitin 1908, kishte 5 fshatra me 397 banorë. Edhe pse i ndarë, nëpër tubime ndërfishnore Hoti figuron një bajraktar i vetëm, ku Rapsha është konsideruar si kuvendi i gjithë fisit, më në krye me Deli Metën apo më vonë me Çun Mulën.

Hoti në përballje me historinë

Hoti, si pari ndër bajraqtet e Malësisë, i nxitur nga nacionalizmi dhe forca e brendshme shpirtërore, i lidhur më besën e Zotit dhe të Kanunit, gjatë pushtimeve osmane (1479-1912), tregoi një forcë dhe diplomaci të pashembullt në ruajtjen e vetëdijes kombëtare dhe të fesë katolike në Shqipërinë e Veriut. Si i tillë, bie në sy të relatorëve të Selisë së Shenjtë, në betejat e zhvilluara për lirinë e vendit nga pushtuesit osmanë, para dhe pas rënies së Shkodrës në vitin 1479, si qendër e rëndësishme e katolicizmit shqiptar.

Me vendosjen e sistemit feudal ushtarak osman në trevat shqiptare, edhe në Malësinë e Madhe si kudo, kishte filluar odiseja e gjatë e vuajtjeve të popullit dhe besimit të tyre katolik, si forcë e pashmangshme shpirtërore e shqiptarëve.

Pas marrjes së Shkodrës në vitin 1479, forcat ushtarake osmane e patën pikësynimin të tyre në nënshtrimin e Malësisë. Fiset e Malësisë së Madhe: Hoti, Shkreli, Kastrati, Gruda etj., sipas Defterit të Sanxhakut të Shkodrës, të vitit 1485, në pjesën më të madhe qenë nënshtruar nga sunduesit osmanë. Edhe pse u pushtuan më vonë, pas betejave të ashpra të zhvilluara kundër pushtuesve osmanë, asnjëherë nuk qenë pajtuar dhe nuk bënë kompromise me pushtuesin gjakatar.

Burimet historike na tregojnë se Hoti, së bashku me fiset katolike të lartpërmendura, duke shtuar edhe Pipërrin e Kuçin, bënë rezistencë aktive nga ditët e para të pushtimit osman. Për qëndrueshmërinë e këtyre malësorëve dëshmon relatori i Selisë së Shenjtë, Kryepeshkvi i Tivarit, Marin Bici (1608-1624) në relacionin e vitit 1610. Por një gjë e tillë mësohet edhe nga vizita e Bicit bërë tek Papa Pali V, më 11 dhjetor të vitit 1618, ku ndër të tjera, Bicci shkruan: se, “fiset e Malësisë së Madhe, si Kelmendi, Gruda, Hoti, Kastrati, Tuzi, Shkreli etj., janë vetëm të besimit katolik, përveç gjysmës së Kuçit, të cilët janë të besimit ortodoks dhe se malësorët jetojnë në bjeshkët e papërshtatshme, bëjnë rezistencë të madhe dhe asnjëherë nuk u janë nënshtruar turqve”.

Për ta mbajtur situatën nën vëzhgim, pas Biccit, Selia e Shenjtë vazhdimisht i ka dërguar vizitorët e vet në trevat shqiptare.

Sipas relacionit të Imzot Stefan Gasprit të vitit

1657, dërguar Selisë së Shenjtë, mbi vizitën e bërë në Shqipëri, ndër të tjera na jep këto shënime për gjendjen fetare në Malësinë e Madhe në mesin e shek. XVII: Malësia e Madhe si krahinë etno-gjeografike, i takonte Dioqezës së Shkodrës, dhe përbëhej nga disa famulli, ku në krye të tyre ishte famullia e Hotit e cila, sipas relatorit, kishte 130 shtëpi dhe 700 besimtarë dhe Kisha ishte kushtuar Shna Prenës Martire.

Për shkak të ekspansionizmit të sunduesit dhe përhapjes së fesë islame me anë të shpatës e nëpërmjet mjeteve të tjera shtrënguese, gjendja fetare në Malësinë e Madhe, në shekullin e XVIII, kishte ndryshuar për të keq. Sipas relacionit të vizitorit të Selisë së Shenjtë, Kryepeshkvit të Tivarit, Vinçens Zmajeviqit, shqyrtuar në Kongregatën për Ungjillëzim (Propaganda Fide) në vitin 1703/04, në Malësinë e Madhe kishte filluar zbritja e numrit të besimtarëve të fesë katolike. Hoti, si fis i përbërë nga dy Kisha famullitare, kishte 141 shtëpi katolike me 1405 besimtarë dhe 5 shtëpi të islamizuara me 88 besimtarë. Në relacion bie në sy shënimi, i cili shpreh faktin se në famullitë e tjera islamizimi kishte marrë hov më tepër se sa në famullinë e Hotit.

Në mbarim të shekullit XIX, duke mos veçuar ndarjen fetare, jepen të dhënat për numrin e shtëpive të Hotit nga shumë autorë të njohur, si: Wiet, 405 shtëpi, Hecquard 450, Hahn 403, Pisko 400, Baldaci 500 etj., si edhe për numrin e banorëve: Karaezav, 4000 banorë, Hecquard, 1100, Hahn, 2500, Lippich 4180, Baldaci, 4500 etj., kurse Nopcsa mendon se janë 4000 banorë. Në bazë të përfshirjes së gjerë të autorëve, lë të kuptohet se çfarë rëndësie kishte ky fis në qarqet ndërkombëtare.

Islamizimi i Hotit

Meqenëse që krijuar në bazë të Sheriatit islamik, krahas oreksit pushtues, Perandoria osmane kishte si synim edhe përhapjen e besimit islam.

Me rastin e pushtimeve të trojeve shqiptare, Perandoria solli me vete pos dhunës edhe besimin islam, duke ua imponuar shqiptarëve këtë besim të ri në forma të ndryshme. Kjo gjë solli kundërshti të mëdha nga banorët vendas, të cilët pranimin e islamit e konsideronin si tradhti ndaj Zotit, kombit dhe vlerave biblike të trashëguara nga koha Ilire. Pre e këtij imponimi që dhe fisi i Hotit, i cili besimin e Kishës Katolike Romake e ushtronte brez pas brezi.

Relatori dhe studiuesi Nopcsa, e lidh zanafillën e islamizimit në Hot me pasardhësin Ujkë Luca, i cili njihej si personi që në vitin 1696, i ndihmoi ushtarët turq që t'i mundnin kryengritësit shqiptarë në përpjekje për ta çliruar Ulqinin. Nopcsa vazhdon se hotjanët, të cilët çmoheshin në kohën e turqve

si bajraku i parë i Malësisë së Madhe, kishin si hero të tyre Ujkë Lucën, i cili, duke përfituar privilegje të mëdha nga Pashai i Shkodrës ishte islamizuar në vitet në vazhdim. Por ky islamizim, sipas Nopcsës, nuk solli përçarje brenda fisit, sepse Ujkë Luca edhe pse i islamizuar, e vazhdoi zakonet e vjetër të çdo bajraktari të mëparshëm për të festuar Shën Gjjonin (Kryeprem) me 29 gusht, duke marrë pjesë në meshën e shenjtë dhe duke shtruar gosti për miq.

Duke shpjeguar faktin se si u zhvillua ngjarja që bajraktari i Hotit të jetë i besimit mysliman, Albanologu, Giuseppe Valentini, jep shpjegim me interes. Ai shprehet se disa familje hotjane të kthyer më parë në myslimanë, (ndoshta nga koha e Ujkë Lucës) në fillim të shekullit XIX, arritën të fitojnë përfaqësimin e interesave të fisit Hoti, pranë Ibrahim Bushatliut, vezirit të Shkodrës, në personin e Hasan Agës, me titullin e Byllykbashit. Valentini shpreh mendimin se nga kjo familje besohet të rrjedhë ajo e bajraktarit të sotëm të Hotit, Deli Meta e më vonë Çun Mula, të cilët, edhe pse të kthyer në myslimanë, e ushtronin detyrën në një bajrak katolik siç ishte Hoti. Gjithsesi, pavarësisht nga ndryshimi i feve, të gjitha familjet e Hotit konsiderohen të një gjaku, thekson Valentini.

Gjatë kohës kur po kryhej pozicionimi i popullit shqiptar, gjatë viteve 1878-1913, gjendja e islamizimit në Malësinë e Madhe, sipas burimeve austro-hungareze, në përqindje ishte: Kelmendi në vitin 1901 kishte të islamizuar 3-4 %; Gruda, në vitet 1900 kishte të islamizuar afro 60 %; Kastrati gjatë 1878-1901, kishte të islamizuar 14-20 %²²; Shkreli, në vitin 1904 kishte të islamizuar 16 %, ndërsa, Hoti, pjesa e Traboinit në vitin 1901, kishte vetëm 50 persona myslimanë, dhe Rashpa kishte 3%, të islamizuar. Ky pozicionim i Hotit tregon qartë se çfarë roli ka luajtur besimi katolik në jetën e këtij fisi dhe se kthimi i bajraktarit në islam ka qenë një veprim dinakërie.

Kisha në Kushë - Hot

NJË HISTORI QË NIS MË 1600-ËN VARREZAT E RRMAJT NË SHKODËR - KRENARI KOMBËTARE

Nëse do t'i referohemi shkrimeve të moçme, fshati Rrmaj (Remaj, Ermaj) apo Fusha e Rrmajit, gjendej në periferi të Shkodrës, atje ku lumi i Kirit me zallin e tij i afrohet fare pranë lagjeve të atij qyteti, i cili në këtë pjesë fushore gjatë shekullit XVIII ishte në zgjerimi e sipër.

Shtrohet pyetja që kur ka marrë emrin “Vorret e Rremajt”. Nga dëshmitë e ndryshme gojore, flitet se që nga koha e ilirëve, aty kanë qenë varreza të ushtarëve romak dhe gjatë shekujve emri është transformuar në trajtën nga, Remaj, Ermaj, Fusha e Rremajt, në Vorret e Rremajt. Por, në dokumente të shkruar, sipas konsullit italian, Ermanno Armao, si toponim figuron që në vitin 1610.

Në relacionin e Imzot Pal Kamsit, ky fshat në vitin 1745, figuron si pjesë e famullisë së Top-hanes (Shkodrës) dhe kishte 16 shtëpi me 96 katolik.

Nga dokumentet e shkruara, rezulton se ipeshkvi i parë i varrosur këtu është, Imzot Anton Dodmasej, ipeshkv i Pultit në vitin 1816, pastaj Imzot Françesko Borci, ipeshkëv i Shkodrës në vitin 1823 e me radhë.

Duke parë rëndësinë historike dhe arkitekturore që kanë këto varrezat, Arqipeshkvi, Gaspër Thaçi, në vitin 1936, ndërmoi aksionin duke bërë, zgjerimin meremetimin, risistemimin e varrezave dhe rindërtimin e një Kishe-kapelë të re me funksionale nga ajo e vjetra, e cila ishte në gjendje

të keqe fizike. Kjo Kishë- kapelë e cila e ka formën e Akropolit të Athinës, si dhe projekti i sistemimit të varrezave u realizuan nga nxënësi i Atë Gjergj Fishtës, inxhinieri, Ludovik Zojzi. Puna e finalizuar u inauguruar në vitin 1937 nga vetë Kryepeshkvi i Shkodrës, Imzot Gapser Thaçi.

Aty prehen familjet e: Muzhanëve, Shirokajve, Sumajve, Marubëve, Jubanëve, Jakovëve, etj., persona të shquar që bënë emër në fusha të ndryshme në historinë e Shqipërisë: inxhinierët, Gjovalin Gjadri, Ludevik Zojzi, Kol Idromeno..., piktorët: Pjetër Marubi, Simon Rrota..., muzikologët: Prenkë Jakova. Në këto varreza prehen eshtrat e klerikëve, krijues të kulturës shqiptare: Atë Giacomo Jungut, Atë Anton Xanonit, Atë Pashko Bardhit, Dom Ndoc Nikajt, Dom Ndre Zadejës, etj..

Diktatura komuniste për t'i zhduk gjurmët e krimin dhe kujtesën historike të varrezave, në vitin 1970-72, pat mbyllur varrezat e Rrmajt, duke hapur ato në Stom Golem, për të gjithë qytetaret pa dallim besimi e kombësie.

Pas përmbyesjes së diktaturës dhe ardhjes së demokracisë, ishte momenti i paharruar kur me 4 nëntor 1990, pikërisht në këto varreza u celebrua mesha e parë nga Dom Simon Jubani, në praninë e një mase të madhe populli ende të frikësuar.

Me kërkesën e famullitarit të Shkodrës Dom Arturi Jaku, Ministria e Kulturës mori përsipër financimin për restaurimin e Kishës kapelë të varrezave dhe murit ballor rrethues. Punimet në murin rrethues ballorë prej 1.5000 dollarësh, kanë financuar, nga Komuniteti Katolike “Zoja e Këshillit të Mire” në New York. Ja disa nga individët: 1.Valentin Lisi \$2500; 2) Zef Kalaj \$2000; 3) Anton Gega \$1500; 4) Zef Berisha \$1000; 5) Prelë Nika \$1000; 6) Halit Sadiku \$1000; 7) Tomë Mrijaj \$1000 e shumë të tjera që kanë dhënë në sasi më të vogla. Të gjithëve Zoti i shpërbleftë.

Duke soditur gjithë këtë histori shqiptare, kuptohet shumë qartë se varrezat e Rrmajt, janë për ne shqiptarët, si ato çfarë janë të Parisit për francezet, ato të Romës për italianet etj..

Redaksia

ROMANCIERI I PARË SHQIPTARE

DOM NDOC NIKAJ

(1865-1951)

Ishte prift, shkrimtar, historian, letrar, themelues i romanit të parë shqiptar

Dom Ndoc Nikaj, ka lindur në qytetin e Shkodrës më 15. Qershor 1865, nga prindërit Gjok Jak Nikaj dhe Agia e Gjon Gulit në Shkodër. Ishte djali me i madh ndër dymbëdhjetë fëmijët e lindur. Me qe ka lindur në ditën e Shën Ndout, emrin në pagëzim e mori Ndoc. Mësimet fillestare i bëri në Arqipeshkvinë e Shkodrës, në kohene Karlo Pooten dhe në Seminarit Papnor të udhëhequr nga nderit jezuit. Gjatë shkollimit në Seminar, qe nxitur te punoj për botime në gjuhen shqipe nga jezuiti Atë Giacomo Jung. Studime të larta i krye në Romë, duke u shuguruar për meshtar në vitin 1888. Botime e tij te para qenë pergaditur deri sa ishte student ne Propaganda Fide: *Vakinat e sceites Kisc*, Romë, 1888 dhe *Marcja*, romani i parë shqiptar, i cila qe botuar në Shkodër, 1889. Nikaj, pas shërbimit ne Shkodër si ndihmës famullitar, (1889-1892) shërbeu në Shkrel, (1892-1893) ku ne vitin 1892 organizoj mbledhjen e Fshehët, Bashkimi Kombëtar, me elitën klerikale për organizimin e botimeve në shqip dhe kryengritjeve të shqiptarëve kundër perandorisë osmane. Pastaj ka Shërbye në Dajç, Pentar e Obot, 1893-1907, etj. Gjate qëndrimi ne kete zonë, shpërndante libra ne gjuhen shqipe dhe armët për malësorët për organizimin e kryengritjeve. Në vitin 1910 ka hapur shtypshkronjën e parë publike në Shkodër, Shtypshkronja *Nikaj* duk botuar vepra gazeta, vepra letrare dhe tekste shkollore.

Nikaj, arrestohet më 9 shtator të vitit 1946, duke e akuzuar si pjesëmarrës ne kryengritjen e Postribës e duke e dënuar me 5 vjet burg. Për shkak moshe se thyer vuan dy vjet e gjysmë. Vdes në moshën 86 vjeçare në vitin 1951 në Shkodër, duke u varrosur në varrezat e Rrmajt.

VEPRAT:

1. *Vakinat e sceites Kisc*, Romë, (1888); 2. *Marcja*, Shkodër, (1889); 3. *Bleta nner lule t'Parrizit*, Shkodër, (1899); 4. *Marzia e ksctenimi n' filles t'vet*, Shkodër, (1892); 5. *Kalendari, Shyptari*, Shkodër, (1906, 1914, 1915,) etj.; 6. *Historia e Turkiis* (1902); 7. *Historia e Scypniis* (1902); 8. *Kalendari me diftime gjithfarësh*, Shkodër, (1910); 9. *Bleta e re*, Shkodër, (1912); 10. *Zemer nanet a Tivari i marrun* (1913); 11. *Diftime t' natyrshme per msojtore t' Shqypniis I* (1912); 12. *Shkodra e*

rrethueme, I, Shkodër, (1913); 13. *Fejesa n' djep a se Ulqini i marrun* (1913); 14. *Shkodra e rrethueme II*, Shkodër (1913); 15. *Abetari i vogël per mësonjëtores*, Shkodër, (1914); 16. *Fletorja: Koha,, Bashkimi, Besa Shqiptare*, etj, (1910-1921); 17. *Abetari i Madh*, Shkodër, Shkodër, (1914); 18. *Diftime t' natyrshme t'unjimshme*" Shkodër, (1915); 19. *Kndime të Para*", Shkodër, (1915); 20. *"Bisedime Shqyp Tedeshk*, Shkodër, (1915); 21. *Besa shcyptare* (1915); 22. *Libri i blertë i Italisë*, Shkodër, (1915); 23. *Kndime t' para per Msoitore Filltare* (1916); 24. *Historia e Shqypnise*, Shkodër, (1917); 25. *Bisedime Shqyp-italisht*, Shkodër, (1918); 26. *Bukurusha* (1918); 27. *Lulet në thes* (1920); 28. *Berbuqja* (1920); 29. *Motra per Vllan* (1924); 30. *Kujtime të një jetës se kalueme*, (redaktore Dom Nikë Ukgjini) Plejad, Tiranë (2003).

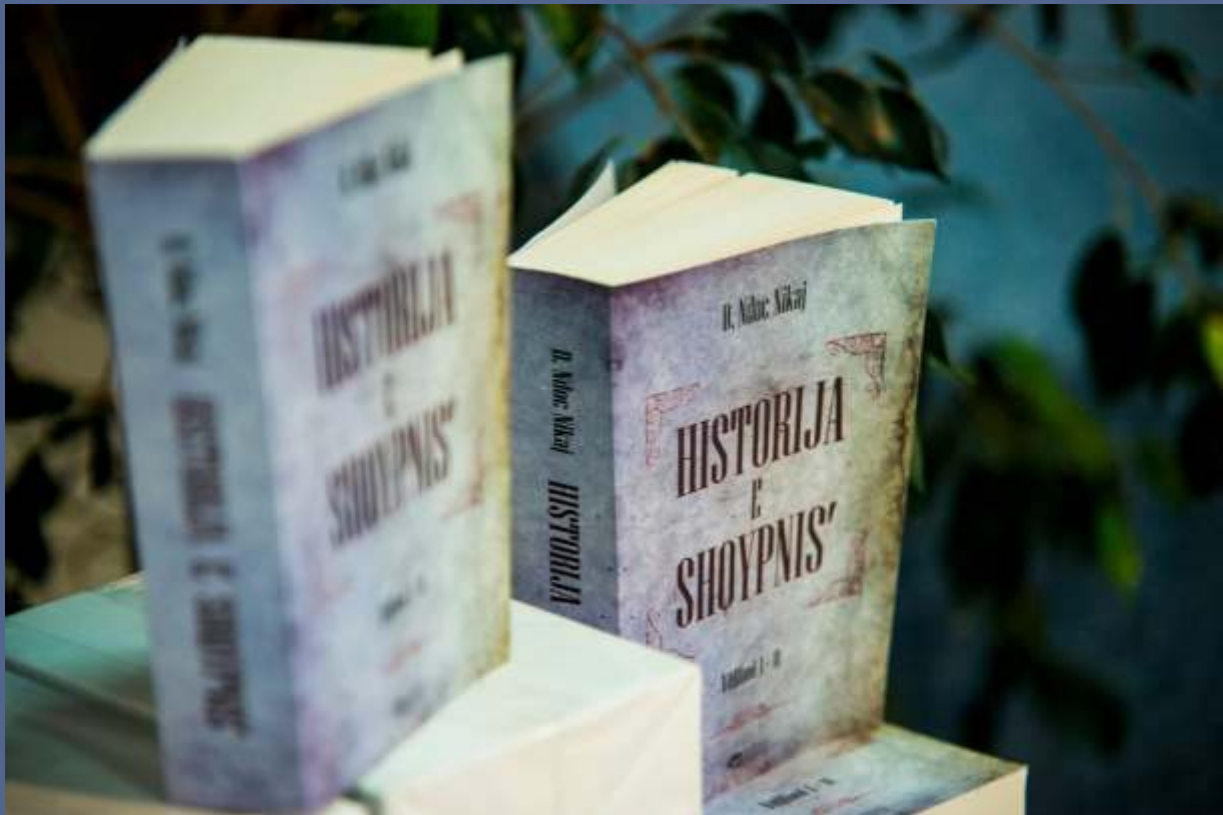
Redaksia

Ndoc Nikaj

NJË RIKTHIM NË HISTORI

Promovimi i librit, *Historia e Shqypnis*, Enti botues Gjergj Fishta, Lezhë 2015, të autorit Dom Ndoc Nikaj

Me datën 17.10.2015, në sallën Kardinal Mikel Koliqi u bë promovimi i ribotimit të veprës së Dom Ndoc Nikaj *"Historia e Shqypnis"* vëll. I - II, Bruksel (1902), Shkodër (1917), organizuar nga Qendra e Studimeve Albanologjike dhe Famullia e Shkodrës. Kjo vepër erdhi në vazhden e viti Jubilar të 25-vjetorit të Meshës së Parë në Shqipëri, kremtuar me 4 nëntor 1990, në varrezat e Rrmajt nga Dom Simon Jubani, që po organizohet nga Kryedioqeza e Shkodër – Pult, përkatësisht Famullia e Shkodrës. Pas fjalës përshëndetëse të famullitarit Dom Artur Jaku, për vlerat e kësaj vepre, folën personalitete të rëndësishme të kulturës, nga Universiteti i Shkodrës, të cilët përmes kumtesave të tyre, hodhën dritë mbi këtë vepër të lënë deri tani nën hije të kohës në mënyrë të pamerituar. Dom Ndoc Nikaj si romancier i parë shqiptarë, gjithë jetën e tij ka punuar për një mirëqenieje shpirtërore e kulturore përmes rritjes së vetëdijes kombëtare. Ka shkruar mbi 400 shkrime, 30 vepra të botuara dhe 7 romane të pabotuara. Nikaj

është një jetë e tërë e kaluar në shërbim të të tjerëve, dhe e përfunduar në persekutim në vitin 1951, u theksuar nder te tejra nga studiuesit e pranishëm. Historia e Shqypnis, është një mundësi për njohur të vërtetën tonë të cunguar edhe në këto vite lirie, gjithashtu është një nxitje për të ndriçuar këto figura nën dritën e të vërtetës e të vlerësimit.

Marinela Buxha

Manlio Graziano

LUFTA E SHENJTË

Botimet Saras,
Tiranë, 2015

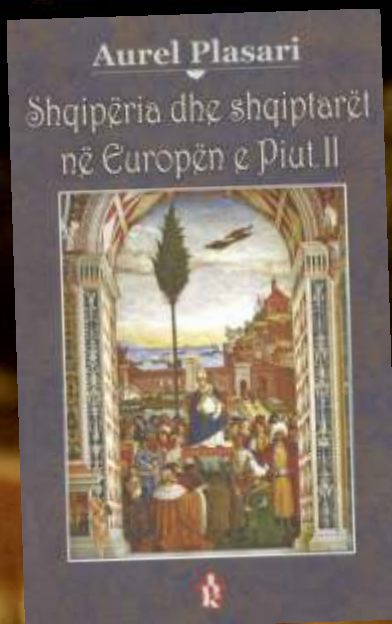

Don Anton Uka

UDHËHEQJA SHPIRTËRORE

Botimet Fishta
Botimet Drita

Lezhë, 2015

Aurel Plasari

SHQIPËRIA DHE SHQIPTARËT

IDK
Tiranë 2014

KUMBONA E SË DIELËS

revistë fetaro-kulturore dymujore
e Kryedioqezës Metropolitane Shkodër-Pult

Tirazhi: 1000 kopje

Çmimi: 100 lekë (Evropë: 2 Euro)

Parapagimi vjetor 600 lekë
(Evropë: 12 Euro)

e-mail: n_ukgjini@yahoo.it

Web page: www.kishakatolikeshkoder.com

Adresa: Arqipeshkvia Shkodër,
Sheshi "Gjon Pali II"

Shtypur në Entin Botues "Gjergj Fishta" - Lezhë

KUMBONA E SË DIELËS

Viti XXIX, nr. 9/10 (479-480) Shtator - Tetor 2015